

Невидљиве

LJUDSKA PRAVA
ROMKINJA
U VOJVODINI

футура публикације

Britanska ambasada u Beogradu

Ženske
studije
i
istraživanja
Mileva
Marić
Ajnštajn

NEVIDLJIVE

LJUDSKA PRAVA ROMKINJA U VOJVODINI

футура публикације

NOVI SAD * 2004

NEVIDLJIVE
LJUDSKA PRAVA ROMKINJA U VOJVODINI

Futura Publikacije, Novi Sad, 2004.

Veronika Mitro sa saradnicama:
Ksenija Aleksandrović, Sanija Beriša, Mirej Grčki, Ljiljana Jovanović, Ruža
Nikolić, Nataša Šajin, Lejla Toplica, i Radmila Zećirović

IZRADU I IZDAVANJE OMOGUĆILI:

Britanska ambasada u Beogradu

&

Ženske studije i istraživanja, Novi Sad

Korisne primedbe i sugestije na prvu verziju teksta dale su Jelena Jovanović, Agneš Kartag Odri, Marijana Pajvančić, Tatjana Perić, Svenka Savić i Zorana Šijački. Njihove primedbe i sugestije ugrađene su u konačnu verziju koja se ovde objavljuje. Iskreno se zahvaljujemo na njihovom vremenu i znanju koje su nam nesebično poklonile.

Autorke

SADRŽAJ

Uvodne napomene 5

Vojvodina i Romkinje 8

LJUDSKA PRAVA ROMKINJA PREMA KONVENCIJI O ELIMINACIJI SVIH
OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA

Definicija diskriminacije žena 10

Osuda diskriminacije Romkinja u Vojvodini 12

Razvoj i emancipacija Romkinja u Vojvodini 14

Ubrzavanje ravnopravnosti Romkinja u Vojvodini sa muškarcima 16

Uloge polnih stereotipa u životu Romkinja u Vojvodini 17

Eksploatacija Romkinja u Vojvodini 21

Diskriminacija Romkinja u Vojvodini u političkom i javnom životu 23

Učešće Romkinja Vojvodine u zastupanju na međunarodnom planu 26

Državljanstvo Romkinja u Vojvodini 27

Obrazovanje Romkinja u Vojvodini 28

Zapošljavanje Romkinja u Vojvodini 34

Pristup Romkinja zdravstvenoj zaštiti u Vojvodini 38

Socijalne i ekonomske beneficije Romkinja u Vojvodini 40

Romkinje u selima Vojvodine 42

Pravna jednakost Romkinja pred zakonom u Vojvodini 43

Ravnopravnost Romkinja u Vojvodini u braku i porodici 44

Zaključna reč 47

Preporuke 48

Uvodne napomene

Nevidljive: ljudska prava Romkinja u Vojvodini je rezultat rada na kratkoročnom projektu Ženskih studija i istraživanja 'Alternativni izveštaj o položaju Romkinja u Vojvodini prema *Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena*' (Projekat) koji je podržala Britanska ambasada u Beogradu¹.

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena² (Konvencija) je osnovni međunarodni dokument koji garantuje ženska ljudska prava među članicama Ujedinjenih nacija. Srbija i Crna Gora³ ratifikovala je Konvenciju 1981. i obavezala se da:

- štiti i unapređuje ženska prava i ravnopravnost, bez obzira na nacionalne, verske ili kulturne činioce;
- prihvati mere za eliminaciju diskriminacije žena;
- preduzme afirmativne mere u pravcu ravnopravnosti polova;
- periodično podnosi izveštaj Komitetu Ujedinjenih nacija o stanju ženskih ljudskih prava;

Kao potpisnica Konvencije, Srbija i Crna Gora je obavezna da periodično podnosi izveštaj o pravnim administrativnim i drugim merama koje je poduzela u pravcu poboljšanja ženskih ljudskih prava Komitetu Ujedinjenih nacija za eliminaciju diskriminacije žena (Komitet). Komitet razmatra izveštaj i daje opšte preporuke državnim autoritetima za dalji rad na ženskim ljudskim pravima. Država je dužna da prevede preporuke na svoj jezik i učini dostupnim javnosti, kao i da učini sve moguće napore da se preporuke ostvare. Srbija i Crna Gora je poslednji zvanični izveštaj podnela Komitetu 1998. koji Komitet nije razmatrao. Državni organi rade na zvaničnom inicijalnom izveštaju koji će obuhvatiti period od 1992. do 2003. Izveštaj bi trebalo da bude podnesen Komitetu 2004. Do danas državni organi nisu javnosti predstavili nacrt izveštaja. U tom smislu ne postoji zvaničan izveštaj o stanju ženskih ljudskih prava u Srbiji i Crnoj Gori prema Konvenciji, i posledično, ni za Vojvodinu, kao autonomnu pokrajinu Srbije i Crne Gore.

¹ Projekat je pod naslovom: *CEDAW Shadow Report on the Rights of the Roma Women in Vojvodina* u periodu od 22.12.2003. do 30.06.2004. finansijski podržala Britanska ambasada u Beogradu u visini od 6,370 €.

² Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije - Međunarodni ugovori, br. 11/1981.

³ Usvajanjem Ustavne povelje državne zajednice Srbija i Crne Gora 2003. godine stvorena je nova država koja je preuzela sve međunarodne obaveze bivše Jugoslavije. U tom smislu u tekstu će se koristiti Srbija i Crna Gora i za period kada faktički nije postojala.

Da bi dobio realnu sliku stanja ženskih ljudskih prava u nekoj zemlji, Komitet prihvata i tzv. 'alternativne izveštaje' koje takođe uzima u obzir prilikom razmatranja zvaničnog državnog izveštaja. Alternativni izveštaj mogu pripremiti nevladine organizacije i takvi izveštaji mogu biti ograničeni samo na neke članove Konvencije ili na posebne grupe žena.

Cilj Projekta bio je da se sačini, objavi i podnese Komitetu Ujedinjenih nacija alternativni izveštaj o ljudskim pravima Romkinja u Vojvodini prema Konvenciji i ujedno daju preporuke u pravcu eliminacije diskriminacije Romkinja. Odabrana je Vojvodina jer je kao multikonfesionalna i multinacionalna sredina različita od centralne Srbije i Crne Gore i u prethodnim zvaničnim izveštajima ne problematizuje se ova karakteristika već se govori o ženama uopšte. Odabrane su Romkinje jer su dvostruko diskriminisane i kao pripadnice romske nacionalne zajednice i kao žene i specifični problemi sa kojima se Romkinje suočavaju u ostvarivanju svojih ljudskih prava i kršenja ljudskih prava Romkinja u predašnjim zvaničnim izveštajima nisu vidljiva.

U Projektu su Romkinje bile uključene u proces pripreme izveštaja ne samo kao objekt istraživanja već i kao aktivne istraživačice da bi se mlade aktivistkinje romskih organizacija osposobile za praćenje ljudskih prava Romkinja u regionu i stvorila mreža lokalnih romskih organizacija koje će u budućnosti raditi na zastupanju ljudskih prava Romkinja.

Na Projektu su saradivale članice Ženskih studija i istraživanja, aktivistkinje romskih organizacija u Vojvodini: Istraživači Romi, Žabalj, Udruženje Romkinja 'Amarilis', Novi Sad, Udruženje Roma, Novi Bečej, Romkinje Banata, Kikinda, Kulturni centar Roma, Subotica i ekspertkinja za ljudska prava Romkinja, Tatjana Perić. Idejna inicijatorka projekta je Tatjana Perić. Njenim nesebičnim volonterskim radom nastao je konačni predlog Projekta. Takođe, ličnim upornim nastojanjem iznašla je finansijsku podršku. Projektom je ispred Ženskih studija i istraživanja koordinirala Veronika Mitro pod supervizijom Svenke Savić. Osim što je koordinirala Projektom, Veronika Mitro je organizovala trening za saradnice, sačinila konačni tekst koji se ovde objavljuje, i kreirala i postavila web sajt o Projektu (<http://www.dicens.org.yu/Romkinje/Romkinje.htm>). U treningu romskih aktivistkinja učestvovali su: Marija Aleksandrović, Mirej Grčki, Đorđe Jovanović i Jelena Jovanović. Članke o Romima i Romkinjama u lokalnim novinama selektovala je Jelica Ejić. Mirej Grčki, advokatkinja, sačinila je analizu pozitivno pravnih propisa. Svedočanstva o prekršajima ljudskih prava Romkinja dogođenih u Vojvodini tokom 2003. godine ili u projektnom periodu prikupljale su Romkinje, aktivistkinje romskih organizacija: Ksenija Aleksandrović, Sanija Beriša, Ljiljana Jovanović, Sanja Jovanović, Ruža Nikolić, Đule Ređepi, Nataša Šajin, Lejla Toplica, Sejdića Valdeta i Radmila Zećirović.

Analiza zakonodavstva koju je sačinila Mirej Grčki, primeri svedočanstava koje su prikupile saradnice Romkinje i izbor novinskih članaka dostupni su na web sajtu Projekta.

Nevidljive: ljudska prava Romkinja u Vojvodini je nezavisna slika položaja Romkinja u Vojvodini napisana prema Uputstvu za pisanje izveštaja prema Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije⁴.

Sadržaj je koncipiran na sledeći način. Najpre se daju osnovni podaci o Vojvodini i Romkinjama u njoj. Zatim slede izveštaji o stanju ljudskih prava Romkinja u Vojvodini po svakom članu Konvencije (ukupno 16). Na kraju se daju kratkoročne i dugoročne preporuke državnim institucijama u pravcu ravnopravnog položaja Romkinja u Vojvodini.

Nevidljive: ljudska prava Romkinja u Vojvodini prvenstveno se oslanjaju na analizu zakonodavstva i svedočanstva Romkinja nastalih na Projektu. Prikupljena su ukupno 122 svedočanstva o prekršenim ljudskim pravima Romkinja. Svedočanstva su beležena na srpskom jeziku. Zastupljena su kršenja prava i mladih i starih Romkinja - najmlađa Romkinja je rođena 1993. a najstarija 1950. Nepismene i pismene. One koje se školuju i one koje su školu napustile ili završile. Zaposlene i nezaposlene. Neudate, udate i razvedene. Obuhvaćene su Romkinje čiji preci žive u Vojvodini generacijama kao i one koje su izbegla ili raseljena lica. Svedočile su Romkinje katoličke, muslimanske i pravoslavne veroispovesti. One koje žive u gradskim (Novi Bečej, Novi Sad, Sombor, Subotica, Kikinda, Stara Pazova, Zrenjanin) i seoskim sredinama (Silbaš, Golubinci, Dač, Bašaid, Novo Miloševo, Mokrin, Vojka) u Vojvodini. Konsultovana je i ostala dokumentacija Ženskih studija i istraživanja iz oblasti romologije i ženskih ljudskih prava koja obuhvata bogatu literaturu, novinske članke, video, audio, foto i tekstualne materijale, prethodne zvanične i nezvanične izveštaje koje je Srbija i Crna Gora podnela Komitetu Ujedinjenih nacija. Takođe su uključeni dostupni institucionalni, pre svega statistički, podaci o Romkinjama u Vojvodini, kao i podaci i izveštaji Ujedinjenih nacija i Evropskog centra za prava Roma koji su objavljeni na srpskom jeziku ili su elektronski dostupni na srpskom ili engleskom jeziku.

Nevidljive: ljudska prava Romkinja u Vojvodini je dokumentovano svedočanstvo o Romkinjama u Vojvodini i procenjuje u kojoj meri se Srbija i Crna Gora pridržava obaveza preuzetih Konvencijom kada su u pitanju Romkinje koje žive u multinacionalnoj i multikonfesionalnoj Vojvodini. Objavljena je sa ciljem da čitaocima ukaže na situaciju Romkinja u Vojvodini i da posluži državnim institucijama i relevantnim vaninstitucionalnim grupama i

⁴ Ocenjivanje položaja žena - Uputstvo za pisanje izveštaja prema Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, UN, 2003.

inicijativama u zaštiti i unapređenju prava Romkinja u Srbiji i Crnoj Gori; da popuni prazninu dosadašnjih pregleda o ljudskim pravima Roma u Srbiji koji ili ne uzimaju u obzir rodni aspekt, ili ne poklanjaju dovoljnu pažnju položaju Romkinja i kao podsetnik državi i njenim građanima/kama na obaveze koje država ima u promociji i zaštiti ženskih ljudskih prava.

Vojvodina i Romkinje

Vojvodina je autonomna pokrajina Srbije i Crne Gore koja graniči državu sa Hrvatskom, Mađarskom i Rumunijom. Glavni grad AP Vojvodine je Novi Sad i u njemu je sedište pokrajinske vlade. Prema poslednjem popisu (2002) u Vojvodini živi 2.013.889 stanovnika od toga 49% muškaraca i 51% žena iz tridesetak različitih nacionalnih/religijskih/etničkih/regionalnih grupa: Srbi/kinje, Crnogorci/ke, Jugosloveni/ke, Albanci/ke, Bošnjaci/kinje, Bugari/ke, Bunjevci/ke, Grci/kinje, Goranci/ke, Hrvati/ce, Italijani/ke, Jevreji/ke, Mađari/ce, Makedonci/ke, Muslimani/ke, Nemci/ice, Poljaci/kinje, Romi/kinje, Rumuni/ke, Rusi/kinje, Rusini/ke, Slovaci/kinje, Slovenci/ke, Šokci/ice, Ukrajinici/ke, Česi/hinje, Vlasi/hinje i Vojvodani/ke⁵.

U Srbiji i Crnoj Gori Romi/kinje su dobili/e status nacionalne manjine 2002⁶. Ukupno se 29.057 muškaraca i žena izjašnjava kao Romi/kinje što čini 1,43% stanovništva Vojvodine. U odnosu na popis iz 1991. zabeležen je porast Roma za 19%, ne samo zbog prirodnog priraštaja koji opada ali je i dalje dvostruko veći nego kod ostalog stanovništva (osim Albanaca), već najverovatnije zbog povećane pažnje prema Romima/kinjama i posrednog ohrabriranja da se izjašnjavaju kao pripadnici romske nacionalne zajednice. I pored toga, pretpostavlja se da je broj Roma/kinja značajno veći jer se i dalje veliki broj izjašnjava za pripadnike drugih nacionalnih grupa najčešće prema jeziku sredine koji govore (Srbi, Mađari, Rumuni) i mnogi/e Romi/kinje koji/e žive u neregistrovanim naseljima ili drugde a nisu prijavljeni nisu obuhvaćeni/e popisom. Takođe zbog velike pokretljivosti romske nacionalne grupe, migracionih talasa od malih ka velikim mestima, nerazvijenih ka razvijenim regionima, iseljavanja sa Kosova, doprinose da zvaničan broj Roma/kinja ostane nepoznat.

Starost romske populacije je relativno niska: 62% su mlađi od 25 godina, a svega 4,1% je starije od 60 godina. Osnovno obeležje društveno-ekonomskog

⁵ *(2003), Srbija u brojkama, Republika Srbija, Republički zavod za statistiku, Beograd.

⁶ Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, Službeni list Savezne Republike Jugoslavije, br. 11/2002.

položaja Roma/kinja uz velik udeo izdržavanog stanovništva je nizak stepen ekonomske aktivnosti, visoka nezaposlenost, imaju neproporcionalnu zastupljenost nepismenosti, prekida školovanja, siromaštva i loših uslova života u izolovanim naseljima, ranih brakova, neposedovanja ličnih dokumenata, dugoročnog izbegličkog statusa, i velikog broja slučajeva ugrožavanja osnovnih ljudskih prava. Za romsku nacionalnu zajednicu karakterističan je patrijarhalan odnos prema ženama. Romkinje se često ne obrazuju i vezane su za kuću i porodicu.

U pokrajinskim organima uprave zaposlena je jedna Romkinja (0,12% od ukupnog broja zaposlenih, i 0,2% od ukupnog broja zaposlenih žena), i to u državnoj administraciji (saradnica za romska pitanja u Sekretarijatu za upravu, propise i nacionalne manjine). U organima uprave opština u administraciji zaposlena su 2 i u gradu Novom Sadu 2 Roma (nijedna žena)⁷. U Nacionalnom savetu Roma/kinja od 35 članova, 2, odnosno, 5,71% su žene. U Vojvodini deluju 2 romske političke partije (Romska kongresna partija i Demokratska romska unija). Broj žena uključenih u rad partija je neznatan a na mestima upravljanja ih nema.

Roma/kinja u parlamentu i izvršnoj vlasti nema i ukupan udeo romske nacionalne zajednice u strukturama vlasti u Vojvodini je značajno manji u odnosu na njihov udeo u ukupnom stanovništvu Vojvodine. Romkinje dele sudbinu svoje nacionalne zajednice u Vojvodini i u nacionalnim udruženjima sudbinu žene kada je u pitanju učešće u javnoj vlasti u Vojvodini.

U Vojvodini deluju različite romske organizacije koje se angažuju na rešavanju problema romske nacionalne zajednice, pa i problema koji se tiču Romkinja. Registrovano je ukupno 54 romskih nevladinih organizacija među kojima su dve ženske: Udruženje Romkinja 'Amarilis' u Novom Sadu i 'Romkinje Banata' u Kikindi.

Kulturno stvaralaštvo Roma/kinja veoma je bogato i poslednjih godina objavljene su mnoge publikacije na romskom jeziku. Televizijske i radio emisije emituju se na romskom jeziku na Radio televiziji Novi Sad i u manjim centrima u Vojvodini. U Vojvodini izlazi časopis Romologija i dvonedeljni informativni list THEM.

⁷ Informacija o nacionalnoj i polnoj strukturi, stepenu obrazovanja, načinu i datumu zasnivanja radnog odnosa u pokrajinskim, opštinskim i gradskim organima uprave na teritoriji Autonomne Pokrajine Vojvodine, Republike Srbije - i Autonomne Pokrajine Vojvodina, Izvršno Veće Autonomne Pokrajine Vojvodine, oktobar 2003, Novi Sad, br. 101-00001/2003.

LJUDSKA PRAVA ROMKINJA PREMA KONVENCIJI O ELIMINACIJI SVIH OBLIKA DISKRIMINACIJE ŽENA⁸

Definicija diskriminacije žena

Prema Konvenciji (član 1) 'diskriminacija žena' je svaka razlika, isključivanje ili ograničavanje koje se čini na osnovu pola a koje ima za efekat ili svrhu sprečavanje ostvarivanja ili uživanja osnovnih ljudskih prava i sloboda, u svim sferama života žena i bez obzira na njihov bračni status.

Ni jedan pravni akt Srbije i Crne Gore i Republike Srbije ne sadrži definiciju diskriminacije uopšte pa ni definiciju diskriminacije žena. Odredbom *Ustavne povelje državne zajednice Srbija i Crna Gora*⁹ ljudska i manjinska prava garantovana međunarodnim ugovorima imaju primat u primeni nad pravom Srbije i Crne Gore. U tom smislu, definicija 'diskriminacije žena' prema Konvenciji prihvata se i u Srbiji i Crnoj Gori i u Vojvodini.

Tekst Konvencije dostupan je u štampanoj i elektronskoj verziji na srpskom jeziku i svako ko za definicijom traga verovatno je da će je pronaći. U Vojvodini je učinjen i prvi korak da se definicija ugradi u pokrajinska zakonska akta. Grupa pravnika pripremila je Odluku o ravnopravnosti polova¹⁰ koja će se uskoro naći u skupštinskoj proceduri i u njoj se definiše 'diskriminacija na osnovu pola'. Odluka je objavljena na srpskom i engleskom jeziku, više puta javno promovisana i distribuirana. Nije organizovana javna promocija među Romkinjama.

⁸ Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije - Međunarodni ugovori, br. 11/1981.

⁹ Službeni list Srbije i Crne Gore br. 1/2003, član 10.

¹⁰ Pajvančić, M, S. Pihler, A. Kartag Odri, S. Jašarević (2004), Odluka o ravnopravnosti polova/Resolution on Gender Equality, RS APV, Sekretarijat za rad zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad. Član 3 - Diskriminacija žena je 'svako pravno ili fizičko, neposredno ili posredno razlikovanje, privilegovanje, isključivanje ili ograničavanje zasnovano na polu, koje ima za cilj ili posledicu da pojedinkama/cima oteža, ugrozi, onemogući ili negira priznanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava u političkom, obrazovnom, kulturnom, ekonomskom, socijalnom, sportskom, građanskom i svakom drugom području. Neposredna diskriminacija po osnovu pola postoji kada se prema licu neopravdano postupa nepovoljnije nego što se postupa ili bi se postupalo ili moglo postupati u odnosu na lice drugog pola u istoj ili sličnoj situaciji'.

Država nije organizovala kampanje, niti je razvila mehanizme kojima bi definiciju diskriminacije žena učinila opštepoznatom među državnim službenicima i građanstvom. U praksi se često pokazuje da državni službenici ne znaju šta diskriminacija žena znači, da ona obuhvata sve žene i među njima i Romkinje.

Romkinja V. J. (1972), udata, dvoje dece, izjavila je: "Dva dana pre Svete Petke (26. oktobra 2003) oko 8 sati moj muž je došao kući pijan i odmah s vrata počeo da me udara po leđima, rebrima, nazivao me kurvom i počeo da me skida. Ja sam se branila. Sve je pocepao s mene, pa čak i gaćice i silovao me. To se i ranije događalo, ali sam ovog puta otišla da prijavim policiji. Otišla sam sutra, jer je bilo kasno i nisam smela decu da ostavim same s njim. Kad sam stigla u miliciju, jedan milicajac, ne znam kako se zove, drsko me je pitao šta ću ja tu, a ja sam počela da plačem i uplašeno i stidljivo rekla "Muž me je tukao i silovao". Na to mi je taj policajac rekao: "Trebala si biti pametna i dobra pa te muž ne bi tukao"¹¹.

Romkinja M. N. (1954), udovica, penzionerka, izjavila je: U decembru 2003. otišla sam u Dom penzionera da se učlanim jer sam čula da daju članovima ogrev na rate. Došla sam kod predsednice D. V. i pitala kako mogu da se učlanim. Ona mi je tada rekla da ne bi baš bilo u redu da i Ciganke budu članovi udruženja jer bi se ostali članovi ljutili¹².

Među samim Romkinjama u Vojvodini rašireno je neznanje o tome šta je 'diskriminacija žena', čak i među aktivistkinjama ženskih romskih organizacija. Od 20 aktivistkinja romskih organizacija koje su u okviru Projekta učestvovala u treningu¹³, 14 je izjavilo da mogu ispričati događaj kada su bile ili su još uvek diskriminirane kao žene ali da nisu znale da je to diskriminacija po polu: jednoj ujak zabranjuje da se školuje, drugoj muž ne dozvoljava da radi, treća nije dobila posao jer je Romkinja. One su to prihvatale kao sopstvenu tužnu svakodnevicu koju treba istrpeti.

Neznanje o tome šta je diskriminacija žena među državnim službenicima i Romkinjama doprinosi inertnosti Romkinja u ostvarivanju svojih ljudskih prava.

¹¹ Svedočenje zabeležila Nataša Šajin 15.01.2004. u Bašaidu.

¹² Svedočenje zabeležila Ljiljana Jovanović 25.01.2004. u Golubincima.

¹³ Pripremni trening za prikupljanje svedočenja o kršenju ljudskih prava Romkinja održan 09.01.2004. u okviru Projekta. Detalji o projektu navedeni su u predgovoru.

Osuda diskriminacije Romkinja u Vojvodini

Prema Konvenciji (član 2) države su obavezne da osude diskriminaciju žena i eliminišu je ustavnim, zakonskim i drugim odgovarajućim merama i da princip ravnopravnosti muškaraca i žena unesu u nacionalne ustave i druge zakonske akte i da obezbede praktično ostvarivanje ovog principa.

*Poveljom o ljudskim i manjinskim pravima*¹⁴ proklamovan je princip zabrane diskriminacije, neposredne i posredne, po bilo kom osnovu, pa i po osnovu pola i nacionalne pripadnosti i dozvoljeno uvođenje privremenih posebnih mera neophodnih za ostvarenje ravnopravnosti i zaštite lica koja se nalaze u neravnopravnom položaju. Kao samostalan i izdvojen princip, ravnopravnost muškaraca i žena je sadržana samo u jednom pravnom aktu – *Zakonu o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti*¹⁵ kojim se garantuje jednaka dostupnost poslovima i jednakost u postupku zapošljavanja žena i muškaraca i zabranjuje svaki oblik diskriminacije, na nacionalnoj, etničkoj, rasnoj, jezičkoj osnovi, prema licima koja pripadaju nacionalnim manjinama. *Osnovnim krivičnim zakonom*¹⁶ propisano je kao krivično delo svako kršenje ljudskih prava i sloboda koje se vrši razlikovanjem po osnovu rase, boje kože, nacionalnosti i etničkom poreklu, ali ne i po osnovu pola.

Država osuđuje diskriminaciju ali formalni i institucionalni mehanizmi države za zaštitu prava žena nisu u mogućnosti da obezbede zaštitu Romkinja od diskriminacije. Svoja prava Romkinje jasno mogu ostvarivati samo putem suda, što znači kada su prava već prekršena, a i tada uz poteškoće.

Država ne propisuje mere kojima će se smanjiti etnička distanca i razbiti raširene predrasude prema Romkinjama a koje podstiču diskriminaciju. U Srbiji i Crnoj Gori je etnička distanca prema Romima visoka iako pokazuje trend opadanja¹⁷. Mnogi negativni stereotipi prema Romkinjama uporno se održavaju u Vojvodini - Romkinja je prljava, neobrazovana, nepismena, lažljiva,

¹⁴ Službeni list Srbije i Crne Gore, br. 6/2003.

¹⁵ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 71/2003, član 8: Garantuje se jednaka dostupnost poslovima i jednakost u postupku zapošljavanja žena i muškaraca.

¹⁶ Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije br. 44/76, 36/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90 i 54/90; Službeni list Savezne Republike Jugoslavije, br. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 41/93, 50/93, 24/94, 61/2001; Službeni glasnik Republike Srbije, br. 39/2003.

¹⁷ Biro, M. (2004), Srpski etnocentrizam pre i posle 5. oktobra 2000. godine, Nova srpska politička misao, posebno izdanje Etnički stereotipi, br. 3, ICC Nova srpska politička misao, Beograd, str. 57-62.

prosjakinja, sa mnogo dece, koja voli da peva i igra¹⁸. Romkinje su i same svesne kako ih drugi opažaju i često u svojoj svakodnevici trpe diskriminaciju upravo zbog postojanja etničke distance i stereotipa.

Romkinja D.N. 1960, razvedena živi sa sinom, snajom i unukom izjavila je istraživačici: Pre par meseci, sin, snaja i ja bili smo u gradu, obilazili radnje, kupovali smo neke stvari za malu. Kako smo ceo dan šetali, ja sam malo ogladnela pa sam kupila kiflu. Šetali smo "Bazarom" i pre nego što ćemo ući na odeljenje sa cipelama, ja sam pojela tu kiflu. Sin i snaja su išli ispred mene i bez ikakvih problema ušli na odeljenje. Moj bivši muž nije Cigan, a sin je povukao na njega tako da je prilično beo, teško da se po njemu može poznati da je Cigan. Oni su ušli, a mene je zaustavio neki muškarac, verovatno radnik i rekao mi da ne mogu da udjem. Kada sam pitala zašto rekao mi je: "Malopre si jela i sad ćeš tim masnim rukama da pipaš cipele, odlazi". Mislila sam da ću u zemlju propasti. Ma znam ja šta je to. Crna sam, iz aviona se vidi ko sam i šta sam, a ljudi Cigane doživljavaju kao prljave i smrdljive i svi beže od nas. Kakvi god da smo uvek nas prate te predrasude i teško da će se to ikad promeniti. Možemo mi biti i najbolji, ali mi smo Cigani, a taj pečat je dovoljan da nas ljudi smatraju nižim od sebe.¹⁹

Romkinja, S. D. (1987), učenica srednje škole, izjavila je: U mom razredu odlučivali smo za predsednika, sekretara i blagajnika. Moja drugarica V.P. me je predložila da budem blagajnik. Pojedinci me nisu hteli zato što sam Romkinja. Ja sam otišla kod pedagoga i kada sam joj iznela problem, ona mi je objašnjavala da ona tu ne može ništa jer su Cigani tako shvaćeni, lažu i krađu.²⁰

Romkinja, A.J. (1984), neudata, završila osnovnu školu, izjavila je: Dana 31.12.2003. sam sa mojim dečkom koji je isto Rom krenula na doček Nove godine u diskoteku 'Renesansa' u Beogradu, sa unapred plaćenim rezervacijama. Kad smo stigli do ulaza čovek iz obezbeđenja nam je rekao da je Romima ulaz zabranjen.²¹

¹⁸ Savić, S. (2002), Žene iz manjinskih grupa u Vojvodini - Pogled iz vizure žena iz većinskog naroda, CMK Informator, br. 35/36, Novi Sad, str. 8-20.

¹⁹ Svedočenje zabeležila Ksenija Aleksandrović, 24.01.2004. u Novom Sadu.

²⁰ Svedočenje zabeležila Ljiljana Jovanović, 18.02.2004. u Staroj Pazovi.

²¹ Svedočenje zabeležila Ljiljana Jovanović, 20.01.2004. u Daču.

Razvoj i emancipacija Romkinja u Vojvodini

Prema Konvenciji (član 3) države se obavezuju da prezumu sve potrebne mere, uključujući i zakonske, na svim poljima, kako bi se obezbedio puni razvoj i emancipacija žena i omogućilo i garantovalo ostvarivanje i uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda na bazi ravnopravnosti sa muškarcima.

U Srbiji i Crnoj Gori ne postoji institucionalni okvir koji bi obezbedio zaštitu ženskih prava u skladu sa Konvencijom. Na republičkom nivou, u okviru Vlade Republike Srbije 2003. je formiran Savet za ravnopravnost polova kao stručno savetodavno telo.²² U okviru Narodne skupštine formiran je Odbor za ravnopravnost polova.²³ Na nivou AP Vojvodine osnovan je 2002. Sekretarijat za rad zapošljavanje i ravnopravnost polova.²⁴ Pri Sekretarijatu za rad zapošljavanje i ravnopravnost polova osnovan je Savet za ravnopravnost polova kao ekspertska telo za rodnu ravnopravnost. Osnovan je Odbor za ravnopravnost polova u Skupštini AP Vojvodine. Usvojena je Odluka o pokrajinskom ombudsmanu²⁵ prema kojoj je jedna od zamenika zadužena za ravnopravnost polova i upravo počinje sa radom. U petnaest opština osnovana su skupštinska tela za ravnopravnost polova. Grupa pravnika sa Univerziteta u Novom Sadu izradila je Deklaraciju o ravnopravnosti polova i Odluku o ravnopravnosti polova, ali ova akta još nisu stupila na snagu.

Pokrajinski Sekretarijat za rad zapošljavanje i ravnopravnost polova je finansijski podržala dve postojeće ženske romske organizacije u Vojvodini,²⁶ i

²² Prema Odluci o obrazovanju Saveta za ravnopravnost polova, Službeni glasnik Republike Srbije br. 13/2003 - ovo radno telo ima za zadatak da razmatra i predlaže mere za unapređenje politike postizanja ravnopravnosti polova, razmatra i predlaže mere za unapređenje politike postizanja ravnopravnosti polova i daje inicijative za izmene zakona, prati i analizira primenu odredbi zakona i ratifikovanih međunarodnih dokumenata protiv polne diskriminacije i predlaže mere za njihovo dosledno sprovođenje.

²³ Poslovnik Narodne skupštine Republike Srbije, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 32/2002 - prečišćen tekst, 57/2003 i 12/2004), član 68 - Odbor za ravnopravnost polova razmatra predlog zakona, drugog propisa i opšteg akta sa stanovišta unapređivanja i postizanja ravnopravnosti polova (rodne jednakosti).

²⁴ Odluka o pokrajinskoj upravi, član 33, Službeni list Autonomne pokrajine Vojvodine, br. 21/2002.

²⁵ Službeni list Autonomne pokrajine Vojvodine, br. 23/2002.

²⁶ I Sekretarijat za upravu, propise i nacionalne manjine kroz redovne konkurse za podršku projekata nacionalnih manjina finansijski podržao je mnoge projekte za Romkinje kao i Fond za razvoj neprofitnog sektora Skupštine Autonomne pokrajine Vojvodine.

u saradnji sa Sekretarijatom za upravu, propise i nacionalne manjine i romskim ženskim nevladinim organizacijama u 2003. godini realizovao kratkoročni projekat političkog osnaživanja Romkinja kroz program Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope 'Žene to mogu'.

Na Univerzitetu u Novom Sadu u okviru Asocijacije centara za interdisciplinarna i multidisciplinarna istraživanja u školskoj 2003/2004 osnovane su magistarske i specijalističke studije u Univerzitetskom centru za rodne studije. Ni jedna Romkinja nije upisana u prvu generaciju, ali su tri Romkinje završile alternativni obrazovni program Ženskih studija i istraživanja u Novom Sadu i deset Romkinja obučeno je za dokumentovanje kršenja ženskih ljudskih prava u okviru ovog projekta.

U Vojvodini su 2002. osnovane dve ženske romske organizacije (Udruženje Romkinja 'Amarilis', Novi Sad, Romkinje Banata, Kikinda) koje se angažuju na emancipaciji Romkinja u Vojvodini pre svega u oblasti obrazovanja i prevenciji nasilja u porodici i trgovini ženama. I druge romske i neromske nevladine organizacije doprinose emancipaciji Romkinja kroz različite projekte - programi predškolskog obrazovanja i ženskih ljudskih prava (Udruženje Roma Novi Bečej, Kulturni centar Roma, Subotica, Istraživači Romi, Žabalj), SOS službe (Novosadski ženski centar, Novi Sad, Ženska alternativna radionica, Kikinda), podršku u visokoškolskom obrazovanju (Ženske studije i istraživanja, Novi Sad, Centar za interaktivnu pedagogiju, Beograd), pravnu pomoć, podršku osnovnoškolskom obrazovanju, programe zapošljavanja (Društvo za književnost i jezik Roma, Novi Sad, Novosadski humanitarni centar), zdravstvene programe (Ekumenska humanitarna organizacija).

Emancipaciji Romkinja donekle doprinose mediji na romskom jeziku. U televizijskim emisijama na romskom jeziku Televizije Novi Sad sporadično se emituju emisije o ljudskim pravima Romkinja i promovišu projekti za Romkinje. U redakciji radio programu Radija Novi Sad na romskom saraduje jedna novi-narka Romkinja i urednica informativnog programa na romskom jeziku Radija Kikinda je Romkinja. One u okviru radijskih programa promovišu inicijative za Romkinje i same Romkinje. U Vojvodini izlazi časopis Romologija i dvonedeljni informativni list THEM u kojem saraduju dve novinarke Romkinje.

Romkinje se u medijima na srpskom jeziku retko pominju u pozitivnom kontekstu već pre kada su počinile neko krivično delo i to češće slučajevi iz drugih regiona nego kod nas i opšti je zaključak da ovi članci reprodukuju stereotipe prisutne u društvu.²⁷ Na takve slučajeve diskriminacije država ne reaguje.

²⁷ Na primer, članak objavljen u Dnevniku, 14.01.2004. pod naslovom **Romkinja ubijena zbog uglja**, ili deo teksta u novinskom članku o prostituciji objavljenom u Blicu, 08.01.2004. pod naslovom *Fruška Gora puna 'crvenih fenjera': 'Na utoputu rade pretežno Romkinje i maloletnice'*.

Ubrzavanje ravnopravnosti Romkinja u Vojvodini sa muškarcima

Prema Konvenciji (član 4) države potpisnice mogu da usvoje specijalne privremene mere koje imaju za cilj, da i u praksi ubrzaju postizanje ravnopravnosti muškaraca i žena. One se ne smatraju diskriminatornim i opravdane su činjenicom da je formalna ravnopravnost nedovoljna da se savlada nejednakost žena u praksi.

*Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama*²⁸ dozvoljava uvođenje privremenih mera kada su one neophodne za ostvarivanje ravnopravnosti, zaštitu i napredak lica ili grupa lica koja se nalaze u nejednakom položaju i predviđa mogućnost njihove primene dok se ne ostvare ciljevi zbog kojih su preduzete.

Od saveznih zakona, *Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina* izričito ovlašćuje državne organe da donose pravne akte i preduzimaju mere za obezbeđenje ravnopravnosti, posebno u cilju popravljivanja položaja lica koja su pripadnici romske nacionalne manjine.²⁹ U praksi se, međutim, ovo ovlašćenje do danas nije koristilo. Ali je Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica prevelo na romski *Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina*.

Od republičkih zakona specijalne mere sadrži nekoliko važnih zakona u oblasti zapošljavanja (vidi član 11), zdravstvene zaštite (vidi član 12), socijalne zaštite (vidi član 13) i političkog i javnog života (vidi član 7).

Ni jedna od specijalnih mera ne odnosi se posebno na Romkinje iako je u praksi izrazita nejednakost muškaraca i žena u romskoj zajednici po pitanju braka i porodice, obrazovanja, zapošljavanja, političkog i javnog života i drugo. Država nije preduzela mere niti organizovanu akciju da Romkinje postignu ravnopravnost sa muškarcima iz svoje zajednice.

Mnoge Romkinje, za razliku od muškaraca istog godišta, na ranom uzrastu preuzimaju brigu o svojoj porodici, povlače se iz školovanja i prinuđene su da

²⁸ Službeni list Srbije i Crne Gore, br. 6/2003, član 3, stav 4.

²⁹ Službeni list Savezne Republike Jugoslavije, br. 11/2002, član 4.

stupe u brak pre punoletstva, ne mogu da se zaposle jer su inferiorne u odnosu na svog muža.

Romkinja, T.E. (1988), izjavila je: Živim sa babom, ocem i sa tetkom koja je bolesna. Majka se udala i napustila nas kad sam ja imala godinu dana. Posle godinu dana tata se oženio sa drugom ženom koja je takođe otišla i ostavila mi dve sestre. Imam brata i dve sestre. Moram da brinem o bratu i dve sestre jer nema ko o njima da brine i da ih čuva³⁰.

Romkinja, V.J. (1969), udata, petoro dece, izjavila je: Moja najstarija ćerka je završila osmi razred i upisala se u srednju poljoprivrednu školu u Futogu. Nije učila i stalno je bežala iz škole i zato ju je otac ispisao. Rekao je da nema nameru da plaća za njeno glupiranje kad će se ionako još malo udati pa joj škola i ne treba.³¹

Romkinja, T.N. (1980), udata, dvoje dece, izjavila je: Teško živimo i stalno govorim svom mužu da treba i ja da se zaposlim. On odbija i kaže da to više i ne spominjem jer je on sposoban i sam da nas izdržava, a moje mesto je kući i pored dece.³²

Uloge polnih stereotipa u životu Romkinja u Vojvodini

Prema Konvenciji (član 5) države potpisnice će poduzeti sve moguće mere: da modifikuju društvene i kulturne obrasce ponašanja žena i muškaraca, nastojeći da eliminišu predrasude i običajne i sve ostale prakse koje su zasnovane na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo kog pola ili na stereotipnim ulogama muškaraca i žena; da osiguraju da porodično obrazovanje uključuje jasno razumevanje materinstva kao društvene funkcije i priznavanje zajedničke odgovornosti žena i muškaraca u podizanju i razvoju njihove dece, uzimajući u obzir da se prvobitno razmatra interes dece u svim slučajevima.

Srbija i Crna Gora nije preduzela značajnije mere i organizovanu akciju da se otklone stereotipi o ulozi polova u bilo kom segmentu života. Na zakonodavnom nivou učinjen je korak napred inkriminacijom nasilja u porodici i silovanja u braku. *Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakona*³³

³⁰ Svedočenje zabeležila Sanija Beriša 17.02.2004. u Novom Sadu.

³¹ Svedočenje zabeležila Ksenija Aleksandrović 17.01.2004. u Novom Sadu.

³² Svedočenje zabeležila Ljiljana Jovanović 20.01.2004. u Vojki.

³³ Službeni glasnik Republike Srbije, br.10/2002.

usvojeno je više izmena ali ona najvažnija je u pogledu određivanja pasivnog subjekta dela silovanja. Do citiranih izmena to je bilo žensko lice sa kojim učinilac ne živi u bračnoj zajednici što je značilo da se silovanje ne može izvršiti u odnosu na bračnog druga ili lice sa kojim učinilac živi u trajnoj vanbračnoj zajednici. Sada pasivni subjekt ovog krivičnog dela jeste žensko lice bez obzira da li se radi o bračnoj ili vanbračnoj supruzi ili nepoznatoj ženskoj osobi. Takođe su pooštrene i zaprećene kazne za ovo krivično delo.³⁴ Istim izmenama i dopunama uvedeno je novo krivično delo - nasilje u porodici,³⁵ kojim se obezbeđuje krivično-pravna zaštita članova porodice od nasilnog ponašanja drugih članova porodice.

Država nije ništa preduzela da se uvedu mere zaštite od nasilja u porodici, kojim bi se privremeno zabranilo ili ograničilo održavanje ličnih kontakata sa drugim članom porodice i time upotpunila zaštita žrtve nasilja u porodici. Primera radi, to bi bila mera zabrane približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti, izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na to ko je vlasnik nepokretnosti.³⁶ Država nije poduzela organizovanu akciju kojom bi se obučili državni službenici koji se susreću sa nasiljem kao što su policija, advokati, socijalni radnici, medicinsko osoblje. Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova finansirao je tokom 2003. program obuke policajaca za reagovanje u slučajevima porodičnog nasilja u šest opština Vojvodine. Takođe je podržao program Centra za socijalni rad u Novom Sadu 'Prevenција nasilja u porodici' u koji su bili uključeni socijalni radnici. Nažalost, do sada poduzete aktivnosti su nedovoljne, i u praksi su i dalje evidentni slučajevi u kojima se državni službenici prema žrtvama odnose kao prema vinovnicama nasilja i podvrgavaju novim zlostavljanjima žene koje su već trpele zlostavljanje i nasilje.

Poštovanje različitih običajnih standarda za muškarce i žene Romi i Romkinje usvajaju od ranog detinjstva u svojoj porodici i široj zajednici. Da su žene inferiorne u odnosu na muškarce jasno pokazuju običaji kao što su izričita zabrana predbračnih seksualnih odnosa za žene, veće uključivanje Roma u obrazovanje nego Romkinja zbog tradicionalne uloge žene u porodici i vezanost Romkinja za kuću, često nasilje u romskoj porodici u kojoj trpe žene i deca. Država nije poduzela ništa u pravcu emancipacije Romkinja u privatnom životu.

³⁴ Vidi detaljnije u: Lazarević, Lj. (2002), Krivični zakon Republike Srbije sa komentarom, Savremena administracija, Beograd.

³⁵ Krivični zakon Republike Srbije, br.10/2002, član 118 a.

³⁶ Vidi detaljnije u: Kovaček Stanić, G. (2003), Porodičnopravna regulativa nasilja u porodici kao način unapređenja položaja žene, O zakonima iz ženskog ugla, Sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad, str. 23-24.

Romski običaji koji se poštuju u Vojvodini o stupanju u brak jasno pripisuju devojka i mladićima posebne uloge. Čak 64,93% ispitanih je mišljenja da nije u redu da devojka ima predbračne seksualne odnose, što je jasan pokazatelj da se običaj u mnogim porodicama i danas prihvata i neguje. U grupi odraslih, muškarci (82,44%) u znatno većem procentu zastupaju takvo mišljenje nego žene (63,41%), dok su u grupi mladih, devojke (61,18%) u većem procentu nego mladići (53,49%) mišljenja da devojka u brak treba da stupi nevinna. Podaci sugerišu da se muškarci odrastanjem okreću tradiciji i kao nosioci porodice postaju glavni čuvari običaja. Devojke u porodici duboko internalizuju pouku o poželjnom ponašanju koje im je romska zajednica propisala, prihvataju kao jedino ispravno, i velika većini ne dovodi u pitanje smislenost iste i potkrepljuje ga najrazličijim predrasudama³⁷. Ovakva situacija u romskoj zajednici često dovodi do kršenja ljudskih prava Romkinja.

Romkinja, M.J. (1981), nezaposlena, nezavršena osnovna škola (šest razreda) je izjavila: Dana 7.8.2003. odbegla sam za A.J. u Indiju. Bilo je veselje nakon čega smo otišli da spavamo, ja sam bila nevinna i nisam mogla da istrpim tu bol. A.J. se mučio sa mnom dobrih dva sata nakon čega je počeo da me vređa. Da sam kurva, da lažem da sam nevinna, da ko zna ko me je jebao. Pozvao je svoju majku i rekao da nisam nevinna. Ja sam plakala i rekla da to nije tačno. Međutim, majka je verovala sinu a ne meni. Isterali su me pred svim gostima iz kuće i osramotili me za sva vremena.³⁸

U romskoj porodici roditelji se često prema svojoj muškoj i ženskoj deci različito ponašaju upravo zbog različitih uloga koje se ženama i muškarcima propisuju.

Romkinja U.V. (1985) pohađa srednju tekstilnu školu, izjavila je: U školi nemam problema samo kući imam problema sa mojom porodicom. Živim sa majkom, ocem i bratom. Moj brat je godinu dana mlađi od mene ali ipak on sme da izlazi, a ja ne smem. On sme da se druži, da ima devojku što ja sve ne smem da imam. Roditelji mi kažu ti si devojčica može ti se nešto desiti u gradu, a moje drugarice mogu da izlaze i da idu u grad. Najviše mi smeta što je moj brat mlađi od mene i sve sme da uradi, a ja ne. Kada pitam roditelje zašto on sme, a ja ne mogu oni mi kažu da je on muško i da on može, i da sam ja žensko i da me može neko iskoristiti. Najviše mrzim kad drugarice dođu po mene da idemo u grad moram da molim pola sata i onda me puste ali da brat ide sa mnom. Da je stariji od mene ne bi mi smetalo, ali on je mlađi od mene i smeta mi. Znam da moj brat duva travu,

³⁷ Mitro, V. i M. Aleksandrović (2003), *Devica da ili ne?*, AB print publikacije, Novi Sad.

³⁸ Svedočenje zabeležila Sanja Jovanović, 15.01.2004. u Staroj Pazovi.

videla sam ga. Moja majka uvek pretresa moje stvari, a njegove ne. Kad bi pretresala njegove stvari videla bi šta on koristi i čime se on u gradu bavi, ali njega ne kontrolišu zato što je on muško i on sme. Nekoliko puta je došao kući pijan nisu mu ništa rekli, a da sam ja to uradila ko zna šta bi mi uradili.³⁹

Mnoge Romkinje su u svojoj porodici izložene nasilju od strane svojih očeva, bračnih i vanbračnih suprug, pa i drugih muških srodnika (braće, ujaka, stričeva). Najčešće nasilje trpe kao svoju sramotu. Nisu informisane o pravnoj regulativi ili nemaju poverenja u državne organe jer već imaju loše iskustvo sa državnim službenicima. Od 122 prikupljena svedočenja na Projektu, 48 Romkinja govori o permanentnom ili povremenom nasilju koje doživljava u porodici. Najveći broj ne poduzima mere u pravcu izlaska iz situacije nasilja, a one retke koje se obrate Sekretarijatu unutrašnjih poslova, zbog istog bivaju nipodaštavane.

Romkinja, Lj.B. (1978) izjavila je: Udala sam se od 15 godina i u tom braku doživela sam nešto najgore što može da mi se desi. Muž me je maltretirao, tukao, svekar mi je bio alkoholičar. Razvela sam se prošle godine 15. marta 2003. godine. Mužu se nikad ne bih vratila jer je sa mnom postupao kao pravi idiot. Jedne noći (to je bilo 14. mart 2003.) došao je kući i pošto sam ja bila ljuta zbog njegovog odlaska, on me je tukao i naneo mi telesne povrede. Golu me je isterao iz kuće, pa sam ja morala da se sakrijem u štalu, u dvorište, i sutradan sam ga napustila i nikada mu se više nisam vratila. Ja sam sada kod mame, oca nemam, ali iz onog groznog braka ostale su mi zdravstvene posledice, dobila sam srčanu aritmiju, pritisak mi varira, ali šta ću, takav je život, živeću, radiću i svoju decu na put ću pravi izvesti. Nikad se neću udati jer su svi muškarci isti.⁴⁰

Romkinja, D.M. (1982), neudata, izjavila je: Pre dva meseca, 28.11.2003, upoznala sam momka S. On nije iz mog mesta, ali odmah mi se svideo, na prvi pogled. Stariji je od mene 4 godine. Kada smo se upoznali, bio je fin, povučen i tih, mislila sam da sam našla pravu osobu za sebe. Nakon mesec dana zabavljanja S. mi je predložio da odemo u Pančevo, kao navodno kod njega kući, da slavimo Novu godinu, pošto ja nisam smela od mojih da idem nigde od kuće, ja sam mu odmah rekla da ne smem s njim na tako dalek put i još na dva dana. Nakon dva dana S. me je nazvao da izađem na ulicu, da me samo vidi i čestita Novu godinu, jer za doček nismo bili zajedno, pošto je on bio sa svojim društvom a ja nisam smela s njim. Čestitao mi je Novu godinu, ali izgledao čudno, bio je napit, a oči su mu

³⁹ Svedočenje zabeležila Radmila Zećirović, 24.02.2004. u Somboru.

⁴⁰ Svedočenje zabeležila Nataša Šajin, 30.1.2004. u Mokrinu.

bile crvene kao da noćima nije spavao. Pričali smo na ulici petnaestak minuta, a onda je Saša nazvao druga koji je došao kolima po njega. Kad nam je prišao, S. je nešto očima pokazivao drugu i u tom momentu S. me je ugruao u automobil i počeo drsko sa mnom da govori, rekao je sad si moja i ići ćeš sa mnom u Pančevo, u moj stan. Ja sam plakala i vriskala, ali mi nije bilo pomoći. Na izlasku iz Novog Bečeja, on mi je dao neki sok koji nisam htela da pijem, ali kad sam ga popila, osetila sam neku gorčinu u njemu i odmah sam zaspala. Kad sam se probudila bila sam u nekom krevetu, u zaključanoj sobi, a neki nepoznat dečko je sedeo pored mene i tada sam počela da vičem i dozivam S.. On je došao iz kupatila i bio je go, počela sam i dalje da histerišem ali mi je on prišao i počeo da me svlači. To je bilo strašno. S. me je silovao, a onda i njegov drug. Posle tri dana su mi dali novac za autobus i poslali me kući, ali su mi pretili da će me ubiti ako nekom kažem šta mi se desilo. Čim sam stigla u Novi Bečej, otišla sam u miliciju i ispričala sve što mi se desilo. I moji roditelji su prijavili moj nestanak, jer su sumnjali da mi se nešto desilo, jer nisam nikad nigde išla bez njihovog znanja. Milicija me je odmah poslala na lekarski pregled i gde sam ja posle dve nedelje saznala da sam u drugom stanju i da treba za 1 mesec da idem na kiretažu. Podneta je krivična prijava protiv njih i čekam suđenje, nigde ne idem i ne izlazim bez roditelja i tako upozoravam sve devojke, da se paze, da ne izlaze i da budu pametne, jedna greška i života vredi.⁴¹

Eksploatacija Romkinja u Vojvodini

Prema Konvenciji (član 6) države potpisnice se obavezuju da preduzmu sve mere kako bi se sprečili svi oblici trgovine ženama i eksploatacije prostitucije.

Srbija i Crna Gora ratifikovala je *Konvenciju protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i Protokol o prevenciji, iskorenjavanju i kažnjavanju zločina vezanih za trgovinu belim robljem*,⁴² kao i *Evropsku konvenciju za zaštitu prava i osnovnih sloboda*⁴³ koja zabranjuje ropstvo i prinudan rad.

⁴¹ Svedočenje zabeležila Nataša Šajin, 15.02.2004.

⁴² Zakon o potvrđivanju Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dopunskih protokola, Službeni list Savezne Republike Jugoslavije – Međunarodni ugovori, br. 6/2001.

⁴³ Stupila na snagu 03.03.2004.

*Poveljom o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama*⁴⁴ zabranjuje se trgovina ljudima u svakom obliku kao i prinudan rad, podrazumevajući pod prinudnim radom i seksualno ili ekonomsko iskorišćavanje lica koje je u nepovoljnom položaju. Takođe se propisuje zabrana ropstva ili drugog položaja sličnom njemu.

Osnovni krivični zakon predviđa kao krivično delo zasnivanje ropskog odnosa i prevoza lica u ropskom odnosu i posredovanje u vršenju prostitucije,⁴⁵ dok je *Krivični zakon Republike Srbije* dopunio krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala, uvođenjem krivičnog dela trgovine ljudima⁴⁶ koji predviđa da će se onaj, ko silom ili pretnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlašćenja, poverenja, odnosa zavisnosti ili teških prilika drugog, koji vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u predaji ili prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju sticanja neke koristi, eksploatacije njegovog rada, vršenja kriminalne delatnosti, prostitucije ili prosjačenja, upotrebe u pornografske svrhe, radi oduzimanja dela tela za presađivanje ili radi korišćenja u oružanim sukobima, kazniti zatvorom od jedne do 10 godina. Ukoliko je delo učinjeno prema maloletnom licu, ili je nastupila smrtna posledica, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje od 5 godina.

Prostitucija nije predviđena kao krivično delo već kao prekršaj.⁴⁷ Lice koje se odaje prostituciji ili ustupa prostorije radi prostitucije će se kazniti zatvorom do 30 dana, a ko maloletnom licu ustupa prostorije radi prostitucije - kazniće se zatvorom do 60 dana. Ne predviđa se kao prekršaj korišćenje usluga prostitucije, niti zakon zabranjuje osnivanje "poslovnih agencija za pratnju" ili "agencija za bračno posredovanje", koje veoma često posreduju u prostituciji.

Država se ranije nije ozbiljno bavila ovim problemom. Mnogi policajci, tužioci, sudije ne znaju ništa o problemu trgovine ljudima. Nepostojanje svesti o ovom problemu jedna je od najvećih prepreka u rešavanju. Žrtve se često tretiraju kao primarni vinovnici. Tek nedavno je Vlada priznala da postoji problem trgovine ženama. U tom smislu, osnovan je republički tim za borbu protiv trgovine ljudima koji je u saradnji sa nevladinim organizacijama organizovao niz treninga o tretmanu žene i načinima prepoznavanja trgovine ljudima.

⁴⁴ Službeni list Srbije i Crne Gore, br. 6/2003, član 13.

⁴⁵ Osnovni Krivični zakon, član 155 i član 251.

⁴⁶ Krivični zakon Republike Srbije, član 111 b.

⁴⁷ Zakon o javnom redu i miru, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 51/1992, 53/1993, 67/1993 i 48/1994, član 14.

Tačan broj ili makar približni podaci o ženama i devojkama žrtvama trgovine ljudima iz Vojvodine ne postoji,⁴⁸ kao ni o broju Romkinja. Viktimološko društvo Srbije navodi na osnovu istraživanja koje su sproveli u 2003. godini da u je u Srbiji i Crnoj Gori registrovano 940 žena žrtava trgovine. Problem trgovine ljudima posebno pogađa Romkinje zbog teške ekonomske situacije. Procenjuje se da je 1999. oko 7.000 Roma/kinja napustilo Srbiju i Crnu Goru i otišlo u Italiju u periodu od samo nekoliko nedelja. Romkinje se prodaju ili prisiljavaju na prosjačenje i kriminalne aktivnosti.⁴⁹ Nevladine organizacije kao što su u Beogradu: Asocijacija za žensku inicijativu, Astra, Viktimološko društvo Srbije i u Vojvodini: 'Energija, akcija vizija' i Centar za devojke 'Mila' bave se problemom trgovine ženama i to pre svega podizanjem svesti o ovom problemu i prikupljanjem podataka. Značajnije kampanje među Romkinjama nije bilo, ali su aktivistkinje romskih organizacija iz Kikinde, Novog Bečeja, Novog Sada i Subotice učestvovala u nekim treninzima u kojima su se upoznale sa problemom trgovine ljudima.

Diskriminacija Romkinja u Vojvodini u političkom i javnom životu

Prema Konvenciji (član 7) države potpisnice se obavezuju da preduzimaju sve neophodne mere kako bi se sprečila diskriminacija žena u političkom i javnom životu i obezbedila ravnopravnost sa muškarcima u ovim oblastima.

*Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama*⁵⁰ i *Ustav Republike Srbije*⁵¹ garantuju svim građanima Srbije i Crne Gore pravo na učešće u političkom i javnom životu, bez diskriminacije po osnovu pola. *Povelje o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama* predviđa i zabranu neposredne i posredne diskriminacije u ostvarivanju i zaštiti prava i dozvoljava uvođenje privremenih posebnih mera neophodnih za ostvarivanje ravnopravnosti, zaštitu i napredak lica ili grupa lica koja se nalaze u nejednakom položaju. Građanin koji je navršio 18 godina ima pravo da bira i da bude biran u organe lokalne samouprave, državne organe države članice i organe i institucije državne zajednice.

⁴⁸ Ljubinković, S. ur. (2001), *Trgovinama ženama*, Asocijacija za žensku inicijativu, Beograd.

⁴⁹ Prema: Bjelica, J. (2002), *Trgovina ljudima na Balkanu*, Beograd.

⁵⁰ Službeni list Srbije i Crne Gore, br. 6/2003.

⁵¹ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 1/1990.

*Zakonom o izboru narodnih poslanika*⁵² konkretizuje se ovo pravo tako što građanin koji je navršio 18 godina može da bira i da bude biran pod uslovom da je poslovno sposoban, da ima prebivalište na teritoriji Republike Srbije i da ima državljanstvo Srbije i Crne Gore. Prema istom zakonu, birač ne može glasati bez podnošenja dokaza o svom identitetu, a takođe birač potpisuje birački spisak i tek tada preuzima glasački listić.

Jedna od mera koja je preduzeta da bi se povećao broj žena u političkom i javnom životu, jeste uvođenje odredbe u *Zakon o lokalnim izborima*⁵³ prema kojoj na izbornoj listi svaki četvrti kandidat mora biti kandidat pripadnika pola koji je manje zastupljen na listi, a ukupno na listi mora biti najmanje 30% kandidata manje zastupljenog pola. Zakonom o izmenama i dopunama zakona o izboru narodnih poslanika⁵⁴, uvedena je ista odredba kojom se obezbeđuje da na listi kandidata za izbor narodnih poslanika bude bar 30% kandidata manje zastupljenog pola. Ukoliko lista ne ispuni ove uslove, niti otkloni nedostatke u datom roku, Republička izborna komisija neće proglasiti ovu izbornu listu.

Ove odredbe nisu direktno diskriminatorne ni po polu ni po nacionalnoj pripadnosti, ali ako se uzme u obzir da mnoge Romkinje nemaju prijavljeno prebivalište, nemaju lične isprave, niti regulisano državljanstvo (vidi član 9), kao i da su mnoge nepismene (vidi član 10), ove odredbe imaju za posledicu faktičku diskriminaciju Romkinja. Romkinje često baš iz tih razloga ne izlaze na izbore niti se politički i javno angažuju. Na Projektu smo ispitali 100 Romkinja o glasanju na predsedničkim izborima u decembru 2003. Samo 18 je glasalo i to za različite partije (Srpska radikalna stranka, Demokratska stranka Srbije, G17+). One koje nisu glasale kao razlog upravo navode nepostojanje ličnih isprava, ali 16 njih je izjavilo da nije glasalo jer im supružnici ne dozvoljavaju.

Romkinja, S.S. (1968), udata, devetoro dece, izbeglo lice iz Skoplja, izjavila je: Nisam glasala 28.12.2003. Moj muž je je išao da glasa. On je rođen u Novom Sadu i ima dokumente, a ja nisam glasala jer nemam dokumente, a ni deca jer su i deca rođena u Skoplju i oni takođe nemaju dokumente.⁵⁵

Romkinja, M.B. (1970), udata, izjavila je: Udala sam se od 15 godina i nikad nisam išla da glasam, jer mi muž ne nedozvoljava. Sad kad je bilo glasanje, 28.12.2003, takođe nisam išla da glasam. Ja sam pristalica Šešeljeve stranke već 10 godina, ali ja ne mogu da odem i da iskoristim svoj

⁵² Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2003.

⁵³ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 72/2003, član 20, stav 3.

⁵⁴ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 18/2004, član 40a.

⁵⁵ Svedočenje zabeležila Sanija Beriša 17.02.2004. u Novom Sadu.

glas jer bi samo time sebi napravila problem jer mi je muž jako opasan i kaže da ja u to ne treba da se petljam. Ali, eto, iako moj muž kaže da ta stranka nije dobra, ja tako mislim, i sad će moja stranka da dođe na vlast pa će i nama sirotinji da pomogne i jako sam srećna zbog toga. Vidiš, žene nemaju pravo glasa nigde, pa čak nemaju prava ni da glasaju. I moje sestre i komšinice nisu izašle da glasaju ove godine. One kažu da moj glas neće doprineti da Srpska radikalna stranka pobedi i da može sve to i bez mene.⁵⁶

Romkinja, T.N. (1980), udata, izjavila je: Dana 28.12.2003. (nedelja), bili su izbori. Ustala sam i skuvala kafu i moj muž je ubrzo ustao. Pitala sam ga da li će i on ići na glasanje. On je u trenutku ustao, udario mi šamar, i potom našao moju ličnu kartu i pocepao. Onda je opet nešto tražio, tražio i našao i moju radnu knjižicu. I nju je pocepao govoreći da mi je već rekao da ja nemam šta da tražim na izborima i da je moje mesto u kući pored dece⁵⁷.

Romkinja, J. N. (1976) izjavila je: Ma nisam išla na glasanje. Ne zanima to mene. Nemam ja veza sa tim. Dobila sam poziv, ali nisam otišla. Pa za koga da glasam? Svi su oni isti, nema tu razlike.⁵⁸

U Srbiji i Crnoj Gori je registrovano pet nacionalnih političkih partija Roma/kinja, a u Vojvodini deluju dve (Romska kongresna partija i Demokratska romska unija). Ni jedna nije ni na koji način predstavljena u bilo kojem od parlamenata i niti jednoj od skupština. Nekolicina Roma je prisutna u skupštinama opština (nijedna Romkinja), ali nijedna od ovih osoba nije izabrana u svojstvu predstavnika neke od nacionalnih partija Roma. Broj žena uključenih u rad partija je neznatan a na mestima upravljanja ih nema. Ovim partijama nedostaje političko iskustvo i njihove aktivnosti su slabog intenziteta, tako da Romi, i kada glasaju, obično ne glasaju za njih. U Nacionalnom savetu Roma/kinja od 35 članova, dve, odnosno 5,71% su žene.

Sekretarijat za rad zapošljavanje i ravnopravnost polova je u saradnji sa Sekretarijatom za upravu, propise i nacionalne manjine i romskih ženskih nevladinih organizacija u 2003. godini realizovao projekat političkog osnaživanja Romkinja kroz program Pakta za stabilnost jugoistočne evrope 'Žene to mogu'. Kroz program je prošlo 75 Romkinja iz Vojvodine. Ni jedna Romkinja koja je učestvovala u programu nije se politički aktivirala, ali su

⁵⁶ Svedočenje zabeležila Nataša Šajin 21.1.2004. u Mokrinu.

⁵⁷ Svedočenje zabeležila Ljiljana Jovanović 20.01.2004. u Vojki.

⁵⁸ Svedočenje zabeležila Ksenija Aleksandrović 27.02. 2004. u Novom Sadu.

stekle korisna znanja o političkom i javnom životu. Ovo je jedini program političkog osnaživanja Romkinja koji je do sada realizovan.⁵⁹

Roma/kinja u parlamentu i izvršnoj vlasti nema i ukupan udeo romske nacionalne zajednice u strukturama vlasti u Vojvodini je značajno manji u odnosu na njihov udeo u ukupnom stanovništvu Vojvodine. U pokrajinskim organima uprave zaposlena je jedna Romkinja (0,12% od ukupnog broja zaposlenih, i 0,2% od ukupnog broja zaposlenih žena), i to u državnoj administraciji (saradnica za romska pitanja u Sekretarijatu za upravu, propise i nacionalne manjine). U organima uprave opština, takođe u administraciji, zaposlena su 4 Roma (nijedna žena).⁶⁰

Učešće Romkinja Vojvodine u zastupanju na međunarodnom planu

Prema Konvenciji (član 8) države potpisnice treba da preduzmu mere kojim bi se obezbedilo da žene imaju jednake mogućnosti kao i muškarci, da zastupaju svoje vlade na međunarodnom nivou, kao i da učestvuju u radu međunarodnih organizacija.

Ustav Republike Srbije svim građanima/kama garantuje, pod jednakim uslovima, pristup javnim funkcijama.⁶¹

Država nije preduzela mere kojima bi se stvorili uslovi i mogućnosti da žene, pa ni Romkinje, uzmu veće učešće u zastupanju svojih vlada na međunarodnom nivou kao i u radu međunarodnih organizacija. Ni jedan republički zakon niti podzakonski akt ne sadrži privremene posebne mere kojima bi učešće žena u zastupanju na međunarodnom planu i u radu međunarodnih organizacija podstaklo.

Ni jedna Romkinja nije bila članica državne delegacije na međunarodnom planu. Jedna Romkinja iz Vojvodine zaposlena je u međunarodnoj organizaciji.

⁵⁹ 'Rromnja godoja šaj' (Romkinje to mogu), Regionalni projekat 'Žene to mogu I - 1999-2003', Sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Autonomne pokrajine Vojvodine i Pakt za stabilnost jugoistočne Evrope - Radna grupa za ravnopravnost polova, Beograd, 2003.

⁶⁰ Informacija o nacionalnoj i polnoj strukturi, stepenu obrazovanja, načinu i datumu zasnivanja radnog odnosa u pokrajinskim, opštinskim i gradskim organima uprave na teritoriji Autonomne Pokrajine Vojvodine, Republike Srbije - i Autonomne Pokrajine Vojvodine, Izvršno veće Autonomne Pokrajine Vojvodine, oktobar 2003, Novi Sad, br. 101-00001/2003.

⁶¹ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 1/1990.

Državljanstvo Romkinja u Vojvodini

Prema Konvenciji (član 9) države potpisnice će omogućiti ženama jednaka prava kao i muškarcima da dobiju, promene ili zadrže svoje državljanstvo. Države će osigurati da brak sa strancem niti promena državljanstva muža u braku ne menja automatski državljanstvo žene, učini je osobom bez državljanstva ili prisili na muževu državljanstvo.

Državna zajednica Srbija i Crna Gora je potpisnica *Konvencije o državljanstvu udate žene*⁶² koja je ratifikacijom postala i sastavni deo unutrašnjeg pravnog sistema. *Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama*⁶³ garantuje državljanima državne zajednice Srbije i Crne Gore da ne mogu biti lišeni državljanstva, proterani iz zemlje ili izručeni u drugu zemlju, osim u skladu sa preuzetim međunarodnim obavezama. Detetu rođenom na teritoriji Srbije i Crne Gore garantuje se pravo na državljanstvo, ako već nema drugo državljanstvo.

Prema *Ustavu Republike Srbije*⁶⁴ građanin Republike Srbije ima državljanstvo i ne može biti lišen državljanstva, prognan ili ekstradiran. Uslovi za sticanje kao i prestanak državljanstva primenjuju se jednako na muškarce i žene, kao i na decu bez obzira na njihov pol.⁶⁵ Dete ima pravo na sticanje državljanstva ako je jedan od roditelja državljanin Srbije i Crne Gore. Stranac koji je u braku sa državljaninom Srbije i Crne Gore pod određenim uslovima može da stekne državljanstvo Srbije i Crne Gore. Radi se samo o mogućnosti ali ne i o obavezi toga lica da promeni svoje državljanstvo zaključenjem braka sa državljaninom Srbije i Crne Gore.

Prema *Zakonu o putnim ispravama*,⁶⁶ dete državljanina Srbije i Crne Gore do navršениh 14 godina života, koje nema svoj pasoš, može na zahtev roditelja ili drugog zakonskog zastupnika, biti upisano u pasoš jednog roditelja ili zakonskog zastupnika. Ovaj upis važi dve godine i ne može se produžavati.

⁶² Zakon o ratifikaciji Konvencije o državljanstvu udate žene, Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije – međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br.7/1958.

⁶³ Službeni list Srbije i Crne Gore, br. 6/2003.

⁶⁴ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 1/1990.

⁶⁵ Zakon o jugoslovenskom državljanstvu, Službeni list Savezne Republike Jugoslavije, br. 33/1996, 9/2001; Zakon o državljanstvu Republike Srbije, Službeni glasnik Republike Srbije, br.45/1979, 13/1983.

⁶⁶ Službeni list Savezne Republike Jugoslavije, br. 5/2003.

Zakon ne predviđa kao uslov za upis deteta u pasoš jednog roditelja saglasnost drugog ali predviđa mogućnost tog roditelja da traži poništaj ovog upisa.

Nedostatak ličnih dokumenata i državljanstva veliki su problem među Romima/kinjama, naročito onima koji su se doselili sa Kosova. Mnoge Romkinje nikada nisu imale osnovnu ličnu dokumentaciju ili su je na različite načine izgubili. Mnoge mlade Romkinje rađaju decu u svojim kućama, ne prijave decu i deca ostaju bez regulisanog državljanstva. Mnoge Romkinje doselile su se sa Kosova ili drugih država članica bivše Jugoslavije i nisu ponele ili su im dokumenta uništena. Često nisu svesne značaja posledica koje neposedovanje ličnih dokumenata ima u njihovim životima. Kada se pak odluče da svoj pravni status u ovoj oblasti regulišu, suočavaju se sa nizom pravnih i praktičnih teškoća.⁶⁷ Država nije preduzela organizovanu akciju da se ovaj problem reši.

Romkinja, E.D. (1973), udata, jedno dete, izjavila je: Pre pet godina došla sam sa Kosova u Novi Sad kao raseljeno lice u naselje Veliki Rit. Nisam ponela nikakav dokument jer mi je kuća zapaljena.⁶⁸

Romkinja, S.S. (1968), udata, devetoro dece, izjavila je: Ukupno nas je dvanaestoro u kući, muž, deca, svekrva i ja. Pre 15 godina smo se iselili iz Skoplja u Novi Sad, pa smo sami nelegalno izgradili kuću, imamo dve sobe i hodnik. Primanja nemamo niotkuda jer smo zaboravili dokumenta u Skoplju i teško ih je sada dobiti jer nam treba puno novca za to. Nigde se nisam žalila i decu ne mogu da prijavim jer sam nepismena i ne znam gde treba to da se uradi kako bi mi dobili dokumenta. Moj muž je rođen u Novom Sadu i ima dokumente. Deca su rođena u Skoplju i ni deca nemaju dokumente⁶⁹.

Obrazovanje Romkinja u Vojvodini

Prema Konvenciji (član 10) države se obavezuju da preduzmu sve mere da eliminišu diskriminaciju nad ženama kako bi im se osigurala jednaka prava kao muškarcima u oblasti obrazovanja.

Poveljom o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama garantuje se pravo svakoga na obrazovanje. Osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno. Pripadnicima nacionalnih manjina, u okviru posebnog odeljka, takođe

⁶⁷ Memorandum - Zaštita prava Roma u Srbiji i Crnoj Gori, Evropski centar za prava Roma i Kancelarija Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za ljudska prava, Beograd, 2003.

⁶⁸ Svedočenje zabeležila Sanija Beriša 20.02.2004. u Novom Sadu.

⁶⁹ Svedočenje zabeležila Sanija Beriša 17.02.2004. u Novom Sadu.

se garantuje pravo na slobodnu upotrebu svog jezika i pisma, na školovanje na svom jeziku u državnim ustanovama, kao i osnivanje privatnih obrazovnih ustanova na svim nivoima. Pored toga, 'zabranjeno je i kažnjivo svako izazivanje i podsticanje nacionalne, rasne, verske i druge neravnopravnosti, kao i izazivanje i podsticanje nacionalne, verske, rasne i druge mržnje i netrpeljivosti'.

Ustav Republike Srbije propisuje da je školovanje svima dostupno, pod jednakim uslovima, da je osnovno obrazovanje obavezno i da pripadnici nacionalnih zajednica imaju pravo na obrazovanje na svom jeziku, u skladu sa zakonom. Građaninu se jemči i sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti i kulture i sloboda upotrebe svog jezika i pisma.

*Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina*⁷⁰ zabranjuje se svaki oblik diskriminacije prema pripadnicima nacionalnih manjina i ovlašćuju nadležni organi da donesu pravne akte i preduzimaju mere za obezbeđivanje ravnopravnosti, posebno u cilju popravljivanja položaja lica koja su pripadnici romske nacionalne manjine. Zakonom se između ostalih prava, detaljno uređuje pravo nacionalnih zajednica na školovanje na svom jeziku i to počev od predškolskog do visokog obrazovanja. Utvrđuje se obaveza države da stvori uslove za organizovanje obrazovanja na jezicima nacionalnih zajednica, ili da obezbedi dvojezičnu nastavu ili izučavanje jezika nacionalne zajednice sa elementima nacionalne istorije i kulture, da obezbedi katedre i fakultete gde će se na jezicima nacionalnih manjina ili dvojezično, obrazovati vaspitači i nastavnici jezika nacionalnih manjina, i pomagati njihovo stručno osposobljavanje. Pravo je pripadnika svih nacionalnih zajednica da osnuju i održavaju privatne obrazovne ustanove, škole ili univerzitete na kojima će se nastava organizovati na jezicima manjina ili dvojezično.

*Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*⁷¹ uređuju se osnove sistema predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja. Građani su jednaki u ostvarivanju prava na obrazovanje i vaspitanje, bez obzira na pol, rasu, nacionalnu, versku i jezičku pripadnost, uzrast, fizičku i psihičku konstituciju, socijalno i kulturno poreklo, imovno stanje, političko opredeljenje ili drugo lično svojstvo. Osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno. Nadalje, zabranjuju se aktivnosti kojima se ugrožavaju, omalovažavaju ili diskriminišu grupe ili pojedinci, po osnovu rasne, jezičke, verske ili polne pripadnosti, socijalnog ili kulturnog porekla, imovnog stanja, kao i podsticanje takvih

⁷⁰ Službeni list Savezne Republike Jugoslavije, br. 11/2002.

⁷¹ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 62/2003 i 64/2003.

aktivnosti. Zakon sadrži definiciju diskriminacije deteta⁷² i zabranjuje fizičko nasilje i vređanje ličnosti dece, učenika i zaposlenih. Pored toga, ustanova će se kazniti za prekršaj novčanom kaznom ako ugrožava, omalovažava ili diskriminiše grupe i pojedince po osnovu rase, nacionalne, jezičke, verske ili polne pripadnosti, psihičke ili fizičke konstitucije, socijalnog ili kulturnog porekla, odnosno političkog opredeljenja i ako podstiče takve aktivnosti.

Zakon o osnovnoj školi propisuje da se za pripadnike nacionalnih zajednica nastavni plani i program ostvaruje na maternjem jeziku ili dvojezično ako se za upis prijavi najmanje 15 učenika, ili i manje uz saglasnost Ministarstva prosvete. U slučaju kada se nastavni plan i program zbog malog broja učenika pripadnika manjina ne može organizovati na njihovom jeziku, Zakon obezbeđuje dodatni nastavni predmet – maternji jezik sa elementima nacionalne kulture. Identične odredbe sadrži i *Zakon o srednjoj školi*. *Zakon o višoj školi* propisuje da se građani pod jednakim uslovima upisuju u školu i da se nastava može izvoditi i na jeziku manjine, dok *Zakon o univerzitetu* sadrži samo odredbu o mogućnosti izvođenja nastave na jeziku nacionalnih manjina.

U Srbiji i Crnoj Gori pravo na obrazovanje pripada svima bez obzira na pol, rasnu, etničku ili drugu pripadnost. Međutim, postoje pojedinci i grupe koji iz različitih razloga u praksi to ne mogu da ostvare. Romkinje su upravo jedna takva grupa u kojoj je veliki broj pojedinki koje pravo na obrazovanje nisu mogle i ne mogu da ostvare. Poslednja istraživanja Saveznog ministarstva za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore pokazala su da je romska populacija najneobrazovanija. Čak 80% romske populacije je funkcionalno nepismeno, a samo 0,2% je steklo univerzitetsko obrazovanje. Prosečna starost nepismenih Roma/kinja je 41 godina. Na uzrastu od 10 - 14 godina 19,6% je nepismenih, od 15-19, nepismeno je 9,2%, na uzrastu od 20-39 godine, bez obrazovanja je 27,5%, od 40 - 49 godina nepismeno je 16,8% Roma, a od 50-59 - 12,7%. Stopa obrazovanosti Roma (prema popisu iz 1991. za starost preko 15 godina): 47,3% - neobrazovani ili sa 1 do 3 godine osnovnog obrazovanja; 27,4% - od 4 do 7 godina osnovnog obrazovanja; 17,2% - 8 godina osnovnog obrazovanja, 4,6% - srednju školu, 0,2% - više ili visoko obrazovanje. Novija istraživanja u Vojvodini dala su slične rezultate.

Država nije preduzela sveobuhvatne mere i akcije koje bi za cilj imale ravnopravnost Romkinja u obrazovnom sistemu. Mogućnost za uključivanje u predškolske ustanove, za negovanje maternjeg jezika i kulture u formalnim

⁷² Ibid. član 46, stav 2 koji glasi: Pod diskriminacijom deteta, odnosno učenika smatra se svako neposredno ili posredno pravljenje razlika ili njihovo povlađivanje, isključivanje ili ograničavanje, čiji je cilj sprečavanje ostvarivanja prava, smanjenje prava ili prestanak jednakog tretmana deteta, odnosno učenika.

uslovima, za neometano osnovno, srednje i visoko obrazovanje za mnoge Romkinje ne postoji. Ne postoji ni fakultet ili katedra pri nekom fakultetu koja bi obrazovao kadar za rad u obrazovanju sa romskom decom i mladima.

Mnoge Romkinje su suočene sa diskriminacijom od predškolskog do visokog obrazovanja.

Nizak procenat romske dece pohađa državne predškolske ustanove. Izvestan broj uključen je u predškolske ustanove koje vode nevladine organizacije i imaju za ciljnu grupu romsku decu (u Novom Sadu, Apatinu, Novom Bečeju, Čantaviru, Subotici). Dečaci Romi imaju više sreće da u državnu ili predškolsku ustanovu budu uključeni nego devojčice Romkinje, jer mnoge devojčice već imaju obaveza u svojim porodicama ili su iz različitih razloga ograničene na kretanje samo u okviru svoje porodice i užeg okruženja, iz straha roditelja, nemotivisanosti roditelja da žensko dete obrazuju, siromaštva.

Romkinja, I.M. (1963), udata, šestoro dece, izjavila je: Sva deca mi idu u školu, a najmlađa ćerka koja treba da ide u zabavište ne može da ide jer su tražili da se plati, a ja nemam novca da platim da mi dete ide u zabavište.⁷³

Romkinja, A.M. (1980), udata, jedno dete, izjavila je: Ne mogu da upišem dete u obdanište jer se to plaća 5.000,00 dinara plus obrok.⁷⁴

Osnovno obrazovanje je dostupno i besplatno za sve i u 22 osnovne škole u Vojvodini uči se fakultativni predmet 'Romski jezik sa elementima nacionalne istorije i kulture'. Ipak, veliki procenat romske dece ili ne pohađa osnovnu školu ili je napušta u trećem ili četvrtom razredu. I ovde su devojčice u nepovoljnijem položaju. One se često ne upisuju u osnovnu školu ili povlače iz škole zbog siromaštva, loših uslova življenja, udaljenosti naselja u kojima žive od škola i nepovezanosti sa javnim prevozom, nepoznavanja srpskog jezika, čestog menjanja prebivališta, nedostatka ličnih dokumenata, već i zbog toga da bi sačuvala svoju nevinost, pripremile za ranu udaju i preuzele porodične dužnosti.

Romkinja, T.E. (1988), izjavila je: Moj problem je što ne mogu da se upišem u školu zbog toga što nemam dokumenta. Živim sa babom, ocem i sa tetkom koja je bolesna. Majka se udala i napustila nas kad sam ja imala godinu dana. Posle godinu dana tata se oženio sa drugom ženom koja je takođe otišla i ostavila mi dve sestre. Imam brata i dve sestre. Oni takođe ne idu u školu iz istog razloga. Niko nije zaposlen u porodici, baba prima penziju 2.000 dinara na dva dela.⁷⁵

⁷³ Svedočenje zabeležila Radmila Zečirović 21.02.2004. u Subotici.

⁷⁴ Svedočenje zabeležila Radmila Zečirović 29.01.2004. u Somboru.

⁷⁵ Svedočenje zabeležila Lejla Toplica 25.01.2004. u Novom Sadu.

Romkinja, S.S. (1970), udata, troje dece, izjavila je: Deca mi ne idu u školu. Kakva škola, odakle mi novaca i za to! I ovako jedva da preživljavamo i imamo za hranu i odeću. A i ja imam jednu sestru i tri brata, nisu ni moji roditelji imali para za školu.⁷⁶

Romkinja (1988), raseljeno lice sa Kosova, izjavila je: Išla sam u školu za obrazovanje odraslih 'Sveti Sava'. Šesti razred sam završila, a sad sam u sedmom razredu. Ali više ne idem u školu jer mi moj najstariji brat ne dozvoljava da idem u školu. Moja starija sestra se udala zato mi on ne dozvoljava da idem u školu jer se plaši da ću se i ja udati.⁷⁷

U nastavu fakultativnog romskog jezika sa elementima nacionalne kulture uključeno je blizu četiri stotine romske dece koja neguju svoj maternji jezik i kulturu u formalnim uslovima. Iako je približno isti broj dečaka i devojčica u fakultativnoj nastavi, mnogo je više kod devojčica izraženo neredovno dolaženje i potpuno odustajanje od nastave nego kod dečaka.

Romkinje koje su završile osnovnu školu najčešće ne upisuju srednju školu, a među onima koje srednju školu ipak upišu, brojne su one koje iz najrazličitijih razloga školovanje prekidaju.

Romkinja, Z.J. (1986) izjavila je: Prekinula sam školovanje pre dva meseca, ali nameravam da završim vanredno srednju školu. Kao što možeš da vidiš, u drugom stanju sam i zbog toga sam prekinula da idem u školu. Za dva meseca treba da se porodim i kada mi dete malo poraste završiću školu vanredno ako budem mogla i ako budem imala para za to.⁷⁸

Romkinja, V.J. (1969), udata, petoro dece, izjavila je: Moja najstarija ćerka je završila osmi razred i upisala se u srednju poljoprivrednu školu u Futogu. Nije učila i stalno je bežala iz škole i zato ju je otac ispisao. Rekao je da nema nameru da plaća za njeno glupiranje kad će se ionako još malo udati pa joj škola i ne treba.⁷⁹

U romskoj zajednici u Vojvodini primetan je porast obrazovnog nivoa mladih u odnosu na obrazovni nivo starih Roma/kinja - veći je procenat mladih sa srednješkolskim obrazovanjem, višom školom, kao i onih koji studiraju i mnogo je manje nepismenih i bez škole. Generacija roditelja znatno je manje obrazovana od generacije mladih, najveći je procenat nepismenih (45%) i sa samo nekoliko razreda osnovne škole (25%). Međutim, obrazovni nivo muškaraca je i u grupi mladih i starijih veći od obrazovnog nivoa žena. Na

⁷⁶ Svedočenje zabeležila Ksenija Aleksandrović, 24. 01.2004. u Novom Sadu.

⁷⁷ Svedočenje zabeležila Radmila Zečirović, 10.01.2004. u Novom Sadu.

⁷⁸ Svedočenje zabeležila Ksenija Aleksandrović, 22.02.2004. u Novom Sadu.

⁷⁹ Svedočenje zabeležila Ksenija Aleksandrović 17.01.2004. u Novom Sadu.

primer na ispitanom uzorku u Vojvodini nema ni jednog nepismenog mladića ili bez škole, dok devojaka ima. Znatno je veći broj mladića nego devojaka sa završenom osnovnom i srednjom školom, ali je među studentima veći broj devojaka nego mladića. Jasno je da se muškarci više podstiču na obrazovanje nego devojke, ali kada je devojka jednom dostigla srednješkolsko obrazovanje, one će pre uložiti napor da uz sve teškoće nastave školovanje, nego mladići.⁸⁰

Romkinja N. D. (1979) izjavila je: Ja nemam finansijska sredstva da nastavim studije. Sada sam na drugoj godini Prirodno matematičkog fakulteta, smer matematika u Novom Sadu. Radim u dnevnom boravku sa romskom decom i tako se izdržavam. Završila sam Višu školu za obrazovanje vaspitača u Subotici, vaspitački smer, ali ću pokušaću da završim i fakultet bez obzira na teške životne uslove.⁸¹

Veliki procenat dece koja pohađaju specijalne škole su romska deca. Neadekvatno znanje srpskog jezika i različito društveno-ekonomsko i kulturno okruženje dovodi do njihovih slabih rezultata na testovima za prijem u osnovnu školu. Roditelji imaju pravo da upute žalbu Ministarstvu za obrazovanje, ali u većini slučajeva oni to ne čine.

Romkinja, S.N. (1976), udata, 8 dece, nezaposlena i suprug ne radi, oboje nepismeni, izjavila je: Deca su mi jako bolesna, sva deca mi idu u školu za mentalno retardiranu decu u Somboru iako nisu sva deca za tu školu ali su ih tamo smestili zato što su pripadnici nacionalne manjine.⁸²

Sadašnji obrazovni sistem ne priznaje romsku kulturu i tradiciju kao vredan doprinos opštoj kulturi i u redovnim obrazovnim institucijama Romkinje često trpe diskriminaciju od osoblja škole ili učenika/ca.

Romkinja, M.R. (1987), ide u srednju školu, izjavila je: U školi postoji jedan profesor matematike, čije ime ne želim da navedem da mi ne bi stvarao još veće probleme, koji me često omalovažava pred svima. Ukoliko pogrešim u nekom zadatku, on se uvek izviče na mene govoreći mi da sam glupa i da ništa ne znam. Ja sam jedina Romkinja u razredu. Kada je jedan moj drug iz razreda napravio istu grešku kao ja, on mu je samo objasnio kako da je ispravi, a na mene je vikao pred svima i posle mi upisao jedinicu u dnevnik govoreći da za mene nije škola. A ukoliko mu postavim neko pitanje vezano za gradivo, on mi kaže da ako mi nešto nije jasno, uzmem privatne časove, iako ni tada ništa neću moci da naučim, jer je za mene matematika 'špansko selo'. Uvek sam bila vrlo dobra učenica i ni sa jednim drugim predmetom nemam problema. Redovno učim i ni u čemu ne

⁸⁰ Mitro, V. i M. Aleksandrović (2003), *Devica da ili ne?*, AB print publikacije, Novi Sad.

⁸¹ Svedočenje zabeležila Radmila Zećirović 21.01.2004. u Subotici.

⁸² Svedočenje zabeležila Radmila Zećirović 28.01.2004. u Somboru.

zaostajem za drugim učenicima. Jedino mi je matematika problem i to samo od kada sam došla u srednju školu kod ovog profesora. U osnovnoj školi sam imala četvorku iz matematike, sada jedva da imam dvojku. Žalila sam se razrednoj i ona je rekla da će razgovarati sa profesorom, ali se ništa nije promenilo.⁸³

Romkinja, M.J. (1975), udata, jedno dete, izjavila je: Moja ćerka ide u drugi razred osnovne i odličan je đak. U školi moja ćerka ne može normalno da uči jer je ostala deca ne prihvataju i omalovažavaju je, govore joj da je Ciganka, crnkinja i slično. To se dešava dva tri puta nedeljno, nekad kad izađe na tablu, gađaju je papirima i viču Ciganko! Dugo nisam obraćala pažnju na to, ali se 12.12.2003. vratila iz škole sva u suzama a imala je i modrice na desnoj ruci. Žalila se kako joj nisu dali da uđe u učionicu. Umila sam je i otišla istog dana kod direktora. Objasnila sam mu šta se dogodilo i kako učitelj ne obraća pažnju. Direktor je rekao da on tu ne može ništa i da moja ćerka ne treba da obraća pažnju na to i da će to prestati samo po sebi. A taj problem i dalje traje.⁸⁴

Zapošljavanje Romkinja u Vojvodini

Prema Konvenciji (član 11) države potpisnice se obavezuju da će preduzeti sve moguće mere da eliminišu diskriminaciju nad ženama u oblasti zaposlenja kako bi im se osigurala jednaka prava kao muškarcima.

Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama garantuje svim građanima/kama Srbije i Crne Gore pravo na rad, na pravične i odgovarajuće uslove rada, pravo na pravičnu nadoknadu za rad, na slobodan izbor rada.

Ustav Republike Srbije takođe garantuje pravo na rad, slobodu rada, slobodan izbor zanimanja i zaposlenja i učešće u upravljanju. Svakome je, pod jednakim uslovima, dostupno radno mesto i funkcija. *Ustav Republike Srbije* posebno štiti pojedine kategorije zaposlenih, kao što su omladina, žene i invalidi.

Na republičkom nivou propisi koji su najznačajniji za oblast rada i radnih odnosa su: *Zakon o radu*,⁸⁵ *Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj*

⁸³ Svedočenje zabeležila Ksenija Aleksandrović 15.01.2004. u Novom Sadu.

⁸⁴ Svedočenje zabeležila Ljiljana Jovanović 20.01.2004. u Vojki.

⁸⁵ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 70/2001 i 73/2001.

nezaposlenosti⁸⁶ i *Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju*.⁸⁷ Ovim zakonima garantuje se jednaka dostupnost poslovima zapošljavanja i jednakost u postupku zapošljavanja, zabranjuje diskriminacija po osnovu pola, rođenja, jezika, rase, nacionalne pripadnosti, veroispovesti, bračnog statusa, porodične obaveze, političkog ili drugog uverenja, socijalnog porekla, imovinskog stanja, kako lica koje traži zaposlenje tako i zaposlenog. *Zakonom o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti* se posebno garantuje jednaka dostupnost poslovima i jednakost u postupku zapošljavanja žena i muškaraca i predviđa posebna zaštita određenih kategorija lica. Lice koje smatra da je diskriminisano pri zapošljavanju, može u sudskom postupku da zahteva naknadu štete zbog diskriminacije od poslodavca koji odustane od zasnivanja radnog odnosa. Istim zakonom je predviđena mera zapošljavanja pripadnika etničkih manjina kod kojih je izraženija stopa nezaposlenosti. Nadalje je propisano da se u sprovođenju ovih mera, u slučaju izraženije stope nezaposlenosti žena, obezbeđuje njihovo odgovarajuće učešće. Nacionalna služba je obavezna da utvrdi učešće nezaposlenih na javnim radovima, a naročito onih koji čekaju duže na zaposlenje. Prema *Zakonu o radu* zaposleni (i žena i muškarac) ima pravo na odgovarajuću zaradu i garantuje mu se jednaka zarada za isti rad ili rad iste vrednosti koji ostvaruje kod poslodavca. Posebnu zaštitu imaju žene za vreme trudnoće i porođaja.

Zaposlena žena ima pravo na porodiljsko odsustvo radi nege deteta do isteka 365 dana od dana otpočinjana porodiljskog odsustva. Ovo pravo može koristiti i otac deteta ako majka napusti dete, umre ili je iz drugih opravdanih razloga sprečena da koristi ta prava. Za vreme porodiljskog odsustva zaposlena žena, odnosno otac, imaju pravo na naknadu zarade.

Krivično pravna zaštita prava iz oblasti radnog odnosa obezbeđena je *Krivičnim zakonom Republike Srbije*. Svesno nepridržavanje zakona ili drugih propisa, kolektivnih ugovora i drugih opštih akata o pravima iz radnog odnosa i o posebnoj zaštiti na radu omladine, žena i invalida rada, smatra se krivičnim delom za koje se kažnjava novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.

Izmenama i dopunama *Krivičnog zakona Republike Srbije* uvedeno je krivično delo protiv dostojanstva ličnosti i morala, krivično delo seksualno zlostavljanje, kojim se pokriva i situacija seksualnog zlostavljanja na poslu. Gonjenje za ovo delo preduzima se isključivo po privatnoj tužbi, usled čega su, u najvećem broju slučajeva, žene ograničene u ostvarivanju zaštite svoga dostojanstva ličnosti jer je pokretanje postupka vezano za troškove, sa jedne

⁸⁶ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 71/2003.

⁸⁷ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 34/2003.

strane, a sa druge strane postoji strah žene od posledica koje može da ima pokretanje takvih postupaka (osveta, pretnja, otpuštanje, od strane lica koje je učinilo ili pokušalo da učini ovo delo).

U Vojvodini 4,4% nezaposlenih lica su Romi/kinje što je značajno veći procenat u odnosu na njihov udeo u ukupnom stanovništvu. Ne postoji rodna statistika i nije poznato koliko je među nezaposlenim Romkinja. Romkinje često ne ostvaruju pravo na zaposlenje, što zbog tradicionalnog shvatanja polnih uloga u romskoj zajednici, neobrazovanosti, neposedovanja dokumenata ili raširenih predrasuda među poslodavcima. Romkinje u Vojvodini najčešće nemaju redovno zaposlenje, rade na crno ili se izdržavaju od novčane pomoći rođaka iz inostranstva ili socijalne pomoći države, a u najvećem broju su ekonomski zavisne od svojih supružnika. Država nije preduzela organizovanu akciju promene položaja Romkinja u oblasti zaposlenja.

Romkinja, M.R. (1987), ide u srednju školu, živi sa roditeljima i dva brata, izjavila je: Moja majka je domaćica, a otac taksista. Majka je oduvek bila u kući i brinula se o domaćinstvu, jer joj otac nije dozvoljavao da radi. Uvek je govorio da je on taj koji treba da brine o izdržavanju porodice i majka je morala to da prihvati. Otac nema fiksna primanja, nekad zaradi više, nekad manje, ali za one najosnovnije potrebe imamo dovoljno. Sredstva za hranu, odeću i naše školovanje uvek su bila obezbeđena.⁸⁸

Većina Romkinja ostvaruje prihode od sezonskih poslova u poljoprivredi, u neformalnom sektoru, spremanjem privatnih kuća i lokala, preprodajom, skupljanjem starog papira i slično.

Romkinja S.S. (1970), udata, troje dece: Radim u jednom lokalu kao čistačica, plata mi je 5.000 dinara. Nisam prijavljena.⁸⁹

Romkinja, Z.G. (1986), živi sa majkom, izjavila je: Moja majka nigde nije zaposlena, radi na pijaci, pakuje robu.⁹⁰

Romkinja R.N. (1975), udata, jedno dete, izjavila je: Muž je ostao bez posla oboje smo na birou. Niko nam ne pomaže, sami se snalazimo. Prodajemo na pijaci voće i povrće. Od toga živimo i školujemo ćerku.⁹¹

Romkinja, G.N. (1987), živi sa bakom, izjavila je: Izdržavamo se tako što baka švercuje sa stvarima, kupuje od Rumuna i prodaje po selu i na pijacama u okolini.⁹²

⁸⁸ Svedočenje zabeležila Ksenija Aleksandrović 15.01.2004. u Novom Sadu.

⁸⁹ Svedočenje zabeležila Ksenija Aleksandrović 24.01.2004. u Novom Sadu.

⁹⁰ Svedočenje zabeležila Lejla Toplica 26.01.2004. u Novom Sadu.

⁹¹ Svedočenje zabeležila Radmila Zećirović 29.01.2004. u Somboru.

⁹² Svedočenje zabeležila Ljiljana Jovanović 20.01.2004. u Vojki.

Romkinja (1980), udata, jedno dete, izjavila je: U avgustu mesecu 2003. pošla sam da se zaposlim u firmu 'Pobeda' u Novoj Pazovi. Kada sam stigla, primila me je sekretarica T.S. Ubrzo je došao šef proizvodnje G.P. Ja sam počela da objašnjava da imam iskustva sa plastikom i da ću se maksimalno truditi u svemu. Šef G.P. me nije ni slušao, počeo je da me gura prema izlazu govoreći: - Ne volim Cigane i beži dok nisi dobila batine. Nije me udario, samo me je izbacio napolje.⁹³

Romkinja, I.J. (1975) udata, dvoje dece, završena osnovna škola: Dana 20.10.2003. u prepodnevnom časovima, komšinica J.M., Srpkinja, došla je na kafu i rekla mi je da plastičarsko preduzeću 'Big-bul' iz Stare Pazove traži radnice. Odmah smo otišle kod komšinice (jer ona ima telefon) i zvale preduzeće. Dotični sa kojim smo razgovarale rekao nam je da odmah dođemo na razgovor. Kad smo stigle tamo, primio nas je jedan gospodin, koji se predstavio kao šef proizvodnje, B.K. Dao nam je da ispunimo neke upitnike, i u tom upitniku osim normalnih pitanja koja su se ticala radnog iskustva, godišta rođenja, bračnog stanja, nalazilo se i pitanje nacionalnost. Kada smo ispisale upitnik, šef mi je rekao da Romkinje ne primaju i da mogu da idem kući, a J.M. je rekao da sutra može da dođe na posao. J.M. kad je to čula, pošteno ga je izgrdila, a ja sam se osećala tako tužno i razočarano da to iskustvo nikad neće zaboraviti.⁹⁴

Romkinja, B.S. (1985), ide u šesti razred škole za obrazovanje odraslih: Tražila se radnica u butiku za prodaju cipela. Taj butik se nalazi na Futoškoj pijaci. Išla sam sa majkom. Najpre sam telefonom sam se interesovala za posao iz govornice koja se nalazi dvadeset metara od butika. Nakon deset minuta našli smo butik i ušle unutra. Vlasnik nas je pogledao i počeo se cinički smeјati. Mi smo mu rekli da smo došli povodom oglasa i da smo pre nekoliko minuta razgovarale sa njim telefonom. On nam je rekao da je pre dvadeset minuta primio devoјku iz Futoga, i više mu ne trebaju radnice. Moja majka i ja smo se okrenule i izašle napolje. Meni nije bilo jasno kako je mogao da mi kaže da je primio radnicu pre dvadeset minuta kad smo mi zvale pre deset minuta, ali sam onda zaključila da sigurno nije hteo da me primi zato što sam ja Romkinja. Jako je teško za Rome da nađu posao jer postoji distanca neroma prema nama.⁹⁵

Neke Romkinje, među onim malobrojnim koje su zaposlene, bivaju diskriminisane na radnom mestu.

⁹³ Svedočenje zabeležila Ljiljana Jovanović 12.02.2004. u Staroj Pazovi.

⁹⁴ Svedočenje zabeležila Ljiljana Jovanović 16.01.2004. u Golubincima.

⁹⁵ Svedočenje zabeležila Lejla Toplica 15.02.2004. u Novom Sadu.

Romkinja, S.M. (1975), udata, jedno dete, zaposlena u poslastičarnici kao čistačica: Sa mnom u poslastičarnici radi i S.Z. kao čistačica (Srpkinja). Ja uvek dobijem manju platu od S.Z. a radimo isti posao. S.Z. se toleriše i kašnjenje na posao, a ja moram da budem tačna, jer ako bih zakasnila odmah bih dobila otkaz. To mi šef N.M. stavlja do znanja svaki dan.⁹⁶

Pristup Romkinja zdravstvenoj zaštiti u Vojvodini

Prema Konvenciji (član 12) obavezuju se države potpisnice da ženama pruže jednak pristup zdravstvenoj zaštiti kao i muškarcima. Od njih se traži da uklone sve zakonske i socijalne prepreke koje sprečavaju pristup zdravstvenoj zaštiti svim ženama, uključujući i one kojima je ovaj pristup onemogućen ili otežan razlozima kao što su invalidnost, nepismenost ili mesto stanovanja.

Poveljom o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama garantuje se svakome (ženama i muškarcima) pravo na zaštitu zdravlja. Posebno se obavezuje država da obezbedi zdravstvenu zaštitu deci, trudnicama i starim licima ukoliko oni zaštitu ne ostvaruju po nekom drugom osnovu.

Ustav Republike Srbije takođe garantuje svakom licu pravo na zaštitu zdravlja a posebno deci, trudnicama i starim licima i to iz javnih prihoda osim ukoliko je ne ostvaruju po nekom drugom osnovu.⁹⁷ Zdravstvene usluge dostupne su jednako ženama i muškarcima. Žena uživa posebnu zaštitu u vezi sa planiranjem porodice, trudnoćom, porođajem i materinstvom. Ukoliko nisu zdravstveno osigurane, sredstva za ostvarivanje zdravstvene zaštite vezane za reproduktivnu funkciju žene, obezbeđuju se iz budžeta Republike Srbije⁹⁸.

U Srbiji i Crnoj Gori žena ima pravo na abortus i isti se može izvršiti samo na njen zahtev. Za izvršenje abortusa nije potrebna ničija saglasnost (bračnog ili vanbračnog supruga ili drugog muškog srodnika), osim ako se radi o licu mlađem od 16 godina ili licu lišenom poslovne sposobnosti, kada je potrebna pismena saglasnost roditelja, odnosno staraoca. Uslovi pod kojim se abortus može izvršiti, propisani su *Zakonom o postupku prekida trudnoće u zdravstvenim ustanovama*,⁹⁹ a sredstva za pružanje ove vrste usluga se na osnovu *Zakona o zdravstvenoj zaštiti* obezbeđuju iz budžeta Republike Srbije svim licima koja nisu obuhvaćena obaveznim zdravstvenim osiguranjem.

⁹⁶ Svedočenje zabeležila Ljiljana Jovanović 16.02.2004. u Staroj Pazovi.

⁹⁷ Službeni glasnik Republike Srbije, br.1/1990.

⁹⁸ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 18/2002.

⁹⁹ Službeni list Republike Srbije, br. 16/1995.

Formalno zdravstvena zaštita deluje idealno, međutim mnoge Romkinje iz najrazličitijih razloga ne mogu da ostvare svoje pravo na zdravstvenu zaštitu. Država nije preduzela akcije kojima bi zdravstvenu zaštitu približila Romkinjama.

Osnovne prepreke sa kojima se Romkinje suočavaju kada je u pitanju zdravstvena zaštita je nemanje zdravstvenog osiguranja, nepoznavanje svojih prava, problematičan pristup institucijama zdravstvene zaštite pre svega zbog raširenih predrasuda među zdravstvenim radnicima kao i zbog novčane participacije koja je uvedena u državnim zdravstvenim ustanovama. Romkinje u velikom broju slučajeva započinju biološku reprodukciju u veoma ranom periodu života i uglavnom nisu svesne potrebe za preventivnim pregledima, veliki je procenat onih koji žive u oskudnim i nehigijenskim uslovima sa minimalnim standardima stanovanja - loš kvalitet kuća, nepostojanje kupatila i kanalizacije, bespravne prenanstajene kuće. Takođe, usled večite borbe za preživljavanje, među Romkinjama raširen je krajnje neodgovoran stav prema sopstvenom zdravlju.

Romkinja, V.J. (1981) zaposlena, nezavršena osnovna škola, izjavila je: Pre dve nedelje bila sam teško bolesna i kada sam otišla kod lekara, M.S, čekala sam na red ceo dan, neki su čak preko reda ulazili a ja sam morala da čekam. I kada sam došla na M.S. nije hteo da me primi jer sam Ciganka. Rekao mi je da je njegova smena završena i da dođe neki drugi put kod nekog drugog lekara jer on ne prima Cigane. I kako ja da se lečim kad Rome neće da prime ni kod lekara.¹⁰⁰

Romkinja, Z.G. (1986), živi sa majkom, izjavila je: Povredila sam nogu morala sam tri meseca da nosim gips. Posle tri meseca sam išla na kontrolu u odeljenje za povrede. Doktor koji mi je previjao nogu me je pitao da li sam udata. Ja sam rekla da nisam. Onda je on počeo da se iščuđava kako to da nisam udata, i da mi govori da treba da se udam jer se Romkinje udaju mlade, i rađaju decu mlade, a ne završavaju ni svoju školu. Ja sam mu rekla da nisam došla da mi on daje savete nego da mi skinu gips, i da mogu da ga tužim za to što mi priča. Zatim sam zvala majku i kad mi je skinuo gips otišli smo kući.¹⁰¹

Romkinja, R.R. (1977), udata, troje dece, izbegla iz Skoplja: Muž nigde ne radi, ne primamo nikakvu socijalnu pomoć. Čerka mi je sad skoro bila bolesna i dobila je dečiji frak. Trenutno nisam imala novaca i prevoz da je odvedem kod lekara ali srećom komšije su mi pomogli tako da sam s njima

¹⁰⁰ Svedočenje zabeležila Sanja Jovanović 25.01.2004. u Staroj Pazovi.

¹⁰¹ Svedočenje zabeležila Lejla Toplica 26.01.2004. u Novom Sadu.

odvela dete u Dečiju bolnicu u Novom Sadu. Sa mnom je došla komšinica L. jer ja ne znam dobro srpski. Ušla je sa mnom i moj muž je bio sa nama. Kad smo stigli u bolnicu ušli smo unutra i uzeli smo dete da se pregleda. Rekli su mi zašto malu nisi obukla nego si je dovela tako prljavu. Rekli smo da smo tako doneli dete kako je bilo obučeno. Onda me je pitala zašto mala nema knjižicu gde je knjižica, i da mora da ima knjižicu jer dete treba da ostane u bolnici dve nedelje, i da ako ne donesem knjižicu da ću platiti kaznu, i da neće pustiti dete da ide sa mnom jer smo svi mi Cigani takvi, nemamo knjižice, a kad dođe vreme onda trčimo kod lekara. Posle dve nedelje kad sam trebala da izađem sa detetom ja nisam imala novaca da platim kaznu i nije htela da nas pusti sve dok nije došao moj muž koji se svađao sa njima i rekao im: “Evo vam lična karta, pa upišite kaznu na mene ako treba ići ću i u zatvor ali ću reći da taj novac vi uzimate za sebe”. Onda su nas ipak pustili kući.¹⁰²

Socijalne i ekonomske beneficije Romkinja u Vojvodini

Prema Konvenciji (član 13) države se obavezuju da eliminišu diskriminaciju žena i u drugim oblastima ekonomskog i socijalnog života da bi se obezbedila jednaka prava, a pre svega pravo na porodične beneficije. One mogu biti ekonomske, socijalne ili finansijske (dečiji dodatak, naknada iz osiguranja, subvencije za stanovanje, zaštitu dece, finansijske i poreske olakšice, dodela opštinskih stanova).

Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama i Ustav Republike Srbije garantuje svakome ko ima prebivalište na teritoriji Srbije i Crne Gore pravo na socijalno obezbeđenje i socijalno osiguranje.

*Zakonom o finansijskoj podršci porodici sa decom*¹⁰³ regulišu se prava na finansijsku podršku porodice sa decom. Dečiji dodatak može ostvariti jedan od roditelja koji se neposredno brine o detetu (i majka i otac), dok kod roditeljskog dodatka ovo pravo pre svega pripada majci koja se neposredno brine o detetu i to za svoje drugo, treće i četvrto dete, dok otac to pravo može da ostvari ukoliko majka nije živa, ako je napustila dete ili je iz opravdanog razloga sprečena da neposredno brine o detetu. Ovo pravo može da ostvari majka, odnosno otac pod uslovom da je državljanin/ka Srbije i Crne Gore, da ima prebivalište u Republici Srbiji i da ostvaruje pravo na zdravstvenu zaštitu preko Republičkog zavoda za zdravstveno osiguranje.

¹⁰² Svedočenje zabeležila Lejla Toplica 26.02.2004. u Novom Sadu.

¹⁰³ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 16/2002.

Prema *Zakonu o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana*¹⁰⁴ pravo na smeštaj u ustanove socijalne zaštite (centar za zaštitu odojčadi, dece i omladine) imaju, između ostalog, i trudnice i samohrane majke sa detetom do devet meseci života kojima je, usled materijalne neobebeđenosti, nerešenog stambenog pitanja, poremećenih porodičnih odnosa i sličnih situacija potrebno privremeno zbrinjavanje. Za ovo sredstva se obezbeđuju iz budžeta Republike Srbije kao i za izgradnju, opremanje i osavremenjavanje ustanova socijalne zaštite za smeštaj korisnika. Sredstva za ovu namenu se ili ne izdvajaju ili su minimalna. Pored toga, malo je onih koji uopšte znaju za ovu mogućnost.

Za veliki broj romskih porodica jedini stalni izvor prihoda je socijalna pomoć. Osim činjenice da su socijalna davanja često niža od potreba (mesečna pomoć iznosi od 1.533 do 3.065 dinara, dok dečiji dodatak iznosi 950 dinara), u prethodnom periodu ona nisu bila ni redovno isplaćivana. Uz to, Romi nailaze na prepreke kada se radi o prijavljivanju na socijalnu pomoć i Romkinje najčešće ne mogu da koriste socijalne beneficije, zbog neregulisanog državljanstva i nedostatka potrebnih ličnih dokumenata, neadekvatne informisanosti o svojim pravima, komplikovane administrativne procedure, a često i zbog predrasude državnih službenika koji utiču da Romkinje odustanu od regulisanja svoga prava. Često se dešava da i kada primaju socijalnu pomoć ili dečiji dodatak, da im taj novac muževi oduzmu. Država nije preduzela mere i organizovanu akciju da romskoj zajednici približi informacije o njihovim socijalnim pravima i olakša dolaženje do ličnih dokumenata i ostvarivanja prava na socijalnu zaštitu.

Romkinja, S.N. (1976) udata, osmoro dece, nezaposlena i suprug ne radi, oboje nepismeni: Pre tri meseca dok nisam bila kod kuće došli su iz Centra za socijalni rad i odveli mi četvoro dece koje su našli kući u Dom za nezbrinutu decu. Dovedi su kamere snimili su moj život i moju bedu i pustili su na TV Sombor, kao da je meni drago što ja i moj muž ne radimo. Ljudi su mi se smejali i rekli su da samo pravimo decu, a nemamo iz čega da živimo. Bila sam uporna i vratila sam svoju decu nazad. Pomogli su mi deveri iz Nemačke poslali su mi novac i garderobu za decu, trebalo im je tako dugo da mi pomognu, dočekali su da mi uzmu decu i da mi se ceo Sombor smeje. Sada su moja deca kod mene. Dobijam socijalnu pomoć i za troje dece samo dečiji dodatak, iz toga sastavljamo kraj sa krajem i jako nam je teško.¹⁰⁵

Romkinja, T.E. (1988), izjavila je: Živim sa babom, ocem i sa tetkom koja je bolesna. Majka se udala i napustila nas kad sam ja imala godinu

¹⁰⁴ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 36/1991, 79/1991, 33/1993, 53/1993, 67/1993, 46/1994, 48/1994, 52/1996 i 29/2001.

¹⁰⁵ Svedočenje zabeležila Radmila Zećirović 28.01.2004. u Somboru.

dana. Posle godinu dana tata se oženio sa drugom ženom koja je takođe otišla i ostavila mi dve sestre. Imam brata i dve sestre. Moram da brinem o bratu i dve sestre jer nema ko o njima da brine i da ih čuva. Nemamo nikakva dokumenta. Niko nije zaposlen u porodici, baba prima penziju 2.000 dinara na dva dela.¹⁰⁶

Romkinja, N.N. (1975), udata, troje dece, izjavila je: Mene su moji roditelji udali u četrnaestoj godini. Živim sa mužem koji je alkoholičar i baraba. Živimo, eto vidiš, u dve male sobice, kao stoka, nemamo ni kupatilo. Ja još uvek perem na ruke, nad koritom, vodu grejem, i šta više da ti kažem. Nemam ni praška za veš, perem domaćim sapunom, a moj muž za to ne mari, niti hajje, nego kad god dobijem dečji dodatak i socijalnu pomoć, on to popije, pa čak i voli da se karta, a neka druga primanja nemam, jer on ne radi nigde, niti ga rad zanima. Prošli mesec kad je bio dečji dodatak, to je bilo 20. januara 2004, on je te noći sve iskarta, sav novac je potrošio, a kad je došao kući, istukao me je, gazio me je. Imam sreće, pa je komšinica došla u pomoć. Ja ne znam kome da se obratim jer nema gde da odem, moji roditelji su umrli, a rodbina me neće primiti, a i šta ću sa mojom decom. Moram da ćutim i živim i proživljavam sve što mi se dešava. Ponekad pomislim da je bolje da umrem, pa se neću mučiti toliko. Ja sam izmučena, nesita, gola, bosa, nikad mi ništa ne kupi, sve što imam da obučem dobila sam od komšija, isto tako i moja deca. Hranimo se tako što idem na klanicu, pa donesem malo creva, masti, krompira mi donese svekruva, i tako sastavljamo kraj s krajem i preživljavamo.¹⁰⁷

Romkinje u selima Vojvodine

Prema Konvenciji (član 14) države članice uzeće u obzir posebne probleme sa kojima se suočava žena na selu, kao i značajnu ulogu koju ona ima u ekonomskom opstanku svoje porodice, uključujući njen rad u sektorima u kojima se ne ostvaruje dohodak, i preduzeće mere da se sve odredbe Konvencije primenjuju i na žene iz ruralnih oblasti.

Ni jedan od zakona ni na saveznom ni na republičkom nivou ne predviđa specijalne mere koje bi se odnosile na grupe kao što su na primer Romkinje koje su u praksi često žrtve dvostruke ili višestruke diskriminacije (po osnovu pola i nacionalne pripadnosti), žive na selu, mnoge imaju status izbeglih ili raseljenih

¹⁰⁶ Svedočenje zabeležila Sanija Beriša 17.02.2004. u Novom Sadu.

¹⁰⁷ Svedočenje zabeležila Nataša Šajin 08.03.2004. u Bašaidu.

lica. Mnoge Romkinje žive na selima i to često u izdvojenim, neregistrovanim i nehigijenskim naseljima. U ovim uslovima još je izraženije tradicionalno poimanje polnih uloga u porodici, manja je informisanost o pravima i učestalija su kršenja ljudskih prava Romkinja u svakoj oblasti.

Pravna jednakost Romkinja pred zakonom u Vojvodini

Prema Konvenciji (član 15) države potpisnice će pružiti ženama jednakost sa muškarcima pred zakonom i jednako pravno svojstvo u građanskim pitanjima, obezbediće ženama pravo da zaključuju ugovore i da rukovode imovinom i pružiće jednaka prava u pogledu zakona koji se odnosi na kretanje lica i slobodu izbora njihovog mesta boravka i smeštaja.

Poveljom o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama garantuje se jednakost svih pred zakonom i jednaka pravna zaštita. Prema *Ustavu Republike Srbije* građani su jednaki u pravima i dužnostima i imaju jednaku zaštitu pred državnim i drugim organima bez obzira na rasu, pol, nacionalnu pripadnost, kao i da svako ima pravo na jednaku zaštitu svojih prava u postupku pred sudom, drugim državnim ili bilo kojim organom ili organizacijom.

Prema važećem nacionalnom zakonodavstvu žene imaju ista prava kao i muškarci u pogledu sticanja imovine, zaključivanja ugovora, raspolaganja i upravljanja imovinom, pristupa sudu i sudske zaštite, i pravnim službama, imaju zakonska prava slobode kretanja i izbora mesta stanovanja.

Romkinje su jednake pred zakonom ali u praksi one se često suočavaju sa nemogućnošću ostvarivanja svojih prava zbog inferiorne uloge koje imaju u svojoj porodici, predrasuda državnih službenika i nepoverenja u pravni sistem. Država ništa nije poduzela da se Romkinjama olakša da regulišu svoj prava u ovoj oblasti.

Romkinje su vrlo retko vlasnice nepokretnosti a i kada do vlasništva dođu, istog često moraju da se odreknu.

Romkinja, V.M. (1975), udata, jedno dete, izjavila je: Dana 10.08.2003. nasledila sam od svoje tetke sav njen imetak. Moja tetka je živela sama pa je sve prepisala meni. Kada je moj muž to čuo, naredio mi je da sve prepisem na njegovo ime. Rekla sam mu da sve što je moje to je i njegovo, da je ta imovina već naša i da nema razloga da se svađamo oko toga. On me je ošamario i zapretio mi da nikada više neću videti ni sina ni njega ako ne prepisem sve na njegovo ime. Nisam imala izbora sem da prepisem na

njegovo ime. Nisam htela da nastavljam raspravu oko nasleđstva jer ja dobro poznajem svog muža i znam da bi on ispunio svoje pretnje.¹⁰⁸

Ravnopravnost Romkinja u Vojvodini u braku i porodici

Prema Konvenciji (član 16) države potpisnice preduzeće sve odgovarajuće mere radi otklanjanja diskriminacije žena u svim pitanjima koja se odnose na brak i porodične odnose.

Poveljom o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama jemči se pravo na zaključenje braka, na osnovu slobodno datog pristanka budućih supružnika. Zaključenje, trajanje i raskid braka zasnivaju se na ravnopravnosti supružnika. *Ustav Republike Srbije* predviđa da se oblast bračnih i porodičnih odnosa uređuje zakonom.

Prema *Zakonu o braku i porodičnim odnosima*¹⁰⁹ brak se zasniva na slobodnoj odluci žene i muškarca da zaključe brak kao i na njihovoj ravnopravnosti, u svim ličnim i imovinskim odnosima, u pravima i obavezama, kako jedan prema drugom tako i u odnosu na svoju decu. U brak može da stupi lice koje je navršilo 18 godina života (i žena i muškarac) a samo izuzetno brak može zaključiti i lice koje je starije od 16 godina, uz dozvolu suda. Vanbračna zajednica po zakonu izjednačena je sa bračnom. U toku trajanja braka kao i nakon razvoda braka, svaki bračni drug može zahtevati da se izvrši deoba zajedničke imovine pri čemu se kod utvrđivanja doprinosa svakog od njih uzima u obzir ne samo zarada i drugi prihodi, već i staranje o deci, vođenje domaćinstva, staranje i održavanje imovine i svaki drugi oblik rada. Svaki bračni drug nezavisan je u izboru rada i zanimanja. Muškarac i žena uživaju ista nasledna prava nakon smrti supružnika. Bračni drug (muškarac i žena) može tražiti izdržavanje drugog bračnog druga ukoliko su ispunjeni uslovi predviđeni zakonom. Svako lice koje je sposobno za rasuđivanje, ima pravo na slobodno odlučivanje o rađanju dece. Deca rođena u braku kao i van njega su izjednačena u svojim pravima i dužnostima, a roditeljsko pravo pripada majci i ocu zajedno. Majka i dete uživaju posebnu zaštitu u ostvarivanju prava iz porodičnih odnosa.

Pri zaključenju braka žena (kao i muškarac) ima pravo da po svome izboru zadrži svoje porodično ime, njemu doda prezime bračnog druga, uzme prezima bračnog druga ili da prezimenu bračnog druga doda svoje prezime.

¹⁰⁸ Svedočenje zabeležila Ljiljana Jovanović 14.02.2004. u Staroj Pazovi.

¹⁰⁹ Službeni glasnik Republike Srbije, br. 29/2001.

Posebnim odeljkom *Krivičnog zakona Republike Srbije*, krivična dela protiv braka i porodice, obezbeđuje se krivično-pravna zaštita, pre svega dece, ali i žena. Pri tome, u potpunosti se poštuje princip rodne ravnopravnosti. Neka od krivičnih dela predviđena ovim odeljkom su: dvobračnost, prinuda na zaključenje braka, vanbračna zajednica sa maloletnim licem, oduzimanje maloletnika, zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica, nedavanje izdržavanja, kršenje porodičnih obaveza, rodoskrvnjenje. Izmenama i dopunama krivičnog zakona predviđeno je krivično delo nasilja u porodici.¹¹⁰ Inkriminacijom ovog dela se obezbeđuje krivično-pravna zaštita članova porodice (žrtve su obično deca i žene) od radnji ili pretnji nekog drugog člana porodice, koje su usmerene na povredu ili ugrožavanje telesnog ili duševnog integriteta tih lica. Međutim, ništa nije preduzeto da se uvedu mere zaštite od nasilja u porodici, kojim bi se privremeno zabranilo ili ograničilo održavanje ličnih kontakata sa drugim članom porodice i time upotpunila zaštita žrtve nasilja u porodici. Primera radi, to bi bila mera zabrane približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti, izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na to ko je vlasnik nepokretnosti.¹¹¹

U romskoj zajednici u Vojvodini poštovanje različitih običajnih standarda za muškarce i žene ogleda se u običajima vezanim za brak, u uzrastu u kojem stupaju u brak, u iskustvima koja su doživeli. Mladići Romi se podstiču na predbračne odnose a devojka se isti zabranjuju. Što više predbračnih seksualnih odnosa mladić Rom ima to se karakteriše kao poželjniji potencijalni muž, a samo jedan seksualni odnos je dovoljan da devojku Romkinju okarakteriše kao nepoželjnu suprugu, lošu i bezvrednu predstavnicu romske zajednice. Romkinje ranije stupaju u brak nego muškarci, neke već sa 12 godina, bez završene osnovne škole, a muškarci nešto stariji, sa završenom osnovnom školom i često bez zaposlenja. Devojka jednostavno odbegne od svoje kuće u kuću svog budućeg supruga, odnosno njegovih roditelja, i formalnog sklapanja braka nema. Vrlo brzo po stupanju u brak mladi bračni par dobija dete. Roditelji u mnogim slučajevima utiču na odluku svoje dece i pre i posle braka. Iskustva Romkinja pokazuju da je u braku najčešće inferiorna kako u odnosu na muža, tako i u odnosu na njegove roditelje. Muškarac izdržava porodicu, a kada ne radi onda tu ulogu preuzimaju njegovi roditelji. Brakovi su često kratkotrajni. Često

¹¹⁰ Krivični zakon Republike Srbije, član 118 a.

¹¹¹ Vidi detaljnije u: Kovaček Stanić, G. (2003), Porodičnopravna regulativa nasilja u porodici kao način unapređenja položaja žene, O zakonima iz ženskog ugla, Sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Novi Sad, str. 23-24.

se događa da Romkinja ostaje sama i nezbrinuta sa decom.¹¹² Država nije preduzela organizovanu akciju da se Romkinje informišu o svojim bračnim i porodičnim pravima, niti je preduzela mere koje bi omogućile da Romkinje ostvare svoja bračna i porodična prava.

Romkinja, M.S. (1970), bez škole, nije udata, nema dece, nezaposlena, izjavila je: Sve je to zbog onog mog ludog oca. Nikad mi nije dao da budem sa momkom kog ja hoću, svaki mu nije valjao. Uvek je nalazio nešto što ne valja kod njega i branio mi, tukao me, a ja sam uvek bila suviše velika kukavica da se suprotstavim. Htela sam i da bežim od kuće, ali pretio je da će me ubiti kad me nađe i onda nisam smela. On mi je našao momka i naterao me da se udam, ali pobegla sam od tog mog muža već posle nedelju dana. Ne znam otkud mi hrabrosti, ali nisam mogla da trpim ni da ga gledam, a kamoli da kraj njega spavam i jedem. Otac me je tada istukao kao nikad, umalo me nije ubio. Da me majka nije branila, ne znam šta bi bilo. Terao me je da se vratim mužu, ali nakon bežanja svekrva me nije htela primiti nazad. I to se brzo pročulo, svi su znali za moj slučaj. Tada sam živela u jednom selu dole u Srbiji, malo selo, svi se znaju. Niko posle toga nije me više ni pogledao. Došla sam onda ovde, mislila sam da ću se ovde lakše udati, ali eto, još nisam našla muža.¹¹³

Romkinja, J.N. (1976), udata, dve ćerke, sprema po kućama, izjavila je: Moj muž je otišao pre tri godine u Italiju da radi. Rekao je da ide samo da zaradi pa će se vratiti. Rekao je i da će nam slati novac da imamo od čega da živimo. A sada, ni njega ni para nigde nema. U početku je slao nešto malo novca, ali je onda prestao i da šalje i da se javlja. Čula sam da se on tamo oženio nekom Italijankom. A meni majka i svekrva ne dozvoljavaju da se ponovo udam. Kažu, vratiće se on, nije nas zaboravio, samo možda ne može da se javi. Ali ja u to ne verujem. Neće se on nikad vraćati. Tamo mu je dobro, ima novca, ima svega. Ne zanimamo njega ni deca ni ja. Ali šta ću, ja se sa svojim devojkicama borim koliko mogu. Pomažu mi i moja i njegova majka. Moramo se pomagati. Drukčije ne bi izdržali.¹¹⁴

Romkinja, Z.R. (1959), udovica, dvoje dece, izjavila je: Muž mi je umro 12. decembra 2004. On je bio 20 godina stariji od mene. Roditelji su me prodali za njega. On je tada došao iz Nemačke kod mojih roditelja u Prokuplje i rekao da hoće da kupi ženu. Roditelji su mi rekli da idem za Sombor i da ništa ne pitam. Nisam znala ni gde idem, ni gde me vode, ni ko

¹¹² Vidi detaljnije u: Mitro, V, J. Jovanović, D. Šajin (2003), Spremni za brak da ili ne?, AB print publikacije, Novi Sad.

¹¹³ Svedočenje zabeležila Ksenija Aleksandrović 26.02.2004. u Novom Sadu.

¹¹⁴ Svedočenje zabeležila Ksenija Aleksandrović 27.02.2004. u Novom Sadu.

će mi biti muž. Tek kada smo došli u Sombor rekli su mi da će mi on biti muž i da su me udali. Nisam imala drugog izbora i ostala sam sa njim. Dok je moj muž bio živ uvek mi je branio da radim jer je bio ljubomoran. Sada kada je on umro nemam nikakva primanja, nemam prava na njegovu penziju jer nemam dovoljno godina starosti da bi mogla da je dobijam. Od škole imam samo osnovnu školu završenu. Posle Nove godine otišla sam u Centar za socijalni rad da se žalim. Socijalna radnica mi je rekla da sam mlada i da nađem posao. Takođe mi je rekla da ima i ugroženijih ljudi od mene gde su oba roditelja ostala bez posla, a deca im se školuju. Na to sam joj odgovorila da bih volela da mogu da nađem posao i da imam bolesno srce, a i da imam operaciju dojke. Ona je rekla da je to ne zanima. Sin mi nigde ne radi ni on ne može da nađe posao on je završio srednju školu, ćerka studira u Novom Sadu i sama se snalazi.¹¹⁵

Često Romkinja u braku trpi nasilje od svog supruga, i uverena je da tako treba da bude.

Romkinja, S.S. (1970), u braku je 16 godina, troje dece, radi kao čistačica, muž nezaposlen, izjavila je: U početku i jeste bilo dobro ali sada. Dobijam od muža batina i batina. Ma stalno se to dešava. Kad god se napije, ma kad god mu padne na pamet. Evo baš pre tri dana. I deca budu tu. Ona plaču, boje se oca. Izadu mi modrice i to je sve. Nisam nikad bila kod lekara. Ne smem od sramote. Nisam ga nikad prijavila policiji, ne smem, bojim se da ne dobijem još više batina. A i šta bi mi oni rekli? Muž mi je, ima pravo da me tuče.¹¹⁶

Zaključna reč

Ljudska prava Romkinja u Vojvodini su zakonski zaštićena. S druge strane, veliki broj Romkinja može iz svoje svakodnevice da izdvoji trenutak koji je svedočanstvo doživljene diskriminacije zbog svoga pola i/ili svoje nacionalne pripadnosti. Kao žena unižena je u svojoj porodici i zajednici i u širem okruženju, a kao Romkinja praktično u svakom susretu sa državom. Romkinje nemaju poverenja u sposobnost pravnog sistema da rešava probleme koje ih pogađaju, niti dovoljno dobro poznaju pravni sistem. Mnoge veruju da diskriminacija kojoj su izložene predstavlja jedini mogući, i stoga prihvatljiv, trenutak života. Država bi morala da preduzme posebne mere kojima bi

¹¹⁵ Svedočenje zabeležila Radmila Zećirović 29.02.2004. u Somboru.

¹¹⁶ Svedočenje zabeležila Ksenija Aleksandrović 24.01.2004. u Novom Sadu.

promovisala, zaštitila i podstakla ostvarenje ljudskih prava Romkinja u Vojvodini.

Preporuke

- Bez odlaganja završiti i predati detaljan izveštaj o ljudskim pravima žena Komitetu u kome će se obratiti posebna pažnja na ljudska prava Romkinja.
- Usvojiti Odluku o ravnopravnosti polova.
- Usvojiti Zakon o zabrani diskriminacije.
- Doneti Zakon o ravnopravnosti polova.
- Definisati 'diskriminaciju žena' Zakonom o ravnopravnosti polova.
- Potpisati Protokol br. 12 Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama koji pruža sveobuhvatnu zaštitu od diskriminacije, uključujući i diskriminaciju na rasnoj i rodnoj osnovi.
- Doneti Nacionalni plan za unapređenje položaja žena koji će obuhvatiti i posebne grupe kao što su Romkinje.
- Inicirati usvajanje privremenih specijalnih mera u cilju postizanja ravnopravnosti Romkinja sa muškarcima unutar svoje nacionalne zajednice.
- Uvesti mere zaštite od nasilja u porodici, i to: mere zabrane približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti, izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na to ko je vlasnik nepokretnosti.
- Organizovati obuku predstavnika vlasti i institucija (pre svega policije, zdravstvenih i obrazovnih radnika, i poslodavaca) o kulturi i tradiciji Roma/kinja i prepoznavanju višestruke diskriminacije Romkinja - kao žene i kao Romkinje i borbi protiv nje.
- Organizovati obuku državnih službenika za rad sa žrtvama nasilja, posebno Romkinjama.
- Organizovati sistem besplatne pravne pomoći za žrtve trgovine ljudima i među njima za Romkinje.
- Osnovati državnu sigurnu kuću za žrtve trgovine ljudima.
- Hitno ispitati i javno osuđivati slučave diskriminacije Romkinja.
- Povećati broj radijskih i televizijskih emisija na romskom o ljudskim pravima Romkinja.

- Organizovati obuke za Romkinje novinarke za izveštavanje o Romkinjama.
- U medijima na srpskom i romskom promovisati Romkinje i ženska ljudska prava.
- Organizovati programe političkog obrazovanja za Romkinje.
- Učiniti opštepoznatom definiciju 'diskriminacije žena' među Romkinjama.
- Podržati projekte za emancipaciju Romkinja i u njih uključiti Romkinje.
- Organizovati kampanje u romskim zajednicama, koje će na način prihvatljiv za kulturu te zajednice, i gde je potrebno - na romskom jeziku, govoriti o jednakosti muškaraca i žena.
- Organizovati kampanje koje će upoznati Romkinje sa problemom trgovine ženama i načinima vrbovanja.
- Angažovati Romkinje u izbornim i administrativnim telima i izbornim kampanjama.
- Aktivno podsticati politički angažovane Romkinje.
- Uspostaviti mrežu ženskih romskih organizacija i povezati sa regionalnim i međunarodnim mrežama u pravcu razmene iskustava i stvaranja osnova za buduće međunarodno predstavljanje.
- Preduzeti sve mere koje će Romkinjama, naročito sa Kosova, pomoći da dođu do neophodnih ličnih isprava i državljanstva.
- Organizovati stručnu službu koja će u saradnji sa aktivistkinjama romskih organizacija koje poznaju romsku zajednicu da obezbedi državljanstvo za decu mladih Romkinja.
- Uvesti posebne mere za poboljšanje pristupa sistemu obrazovanja za Romkinje.
- Motivisati romske roditelje za uključivanje svoje dece i posebno kćerki u postojeće državne i privatne obrazovne ustanove.
- Obavezati obrazovne ustanove, druga pravna lica i nadležne organe da utvde posebne programe za vraćanje Romkinja u osnovne škole.
- Razviti adekvatne i finansijski prihvatljive programe za odrasle Romkinje koje žele da nadoknade izgubljeno obrazovanje.
- Osuditi i kazniti sve slučajeve diskriminacije romske dece u obrazovanju.
- Obezbediti stipendije za Romkinje za sve nivoe obrazovanja (osnovno, srednje, visoko).
- Romsku kulturu i tradiciju u obrazovnom sistemu promovisati kao vredan doprinos opštoj kulturi.

- Omogućiti da Romkinje dostignu kritičnu masu obrazovanih i obučениh kadrova kako bi mogle učestvovati u privrednom životu.
- Osnovati katedru za romologiju na Univerzitetu u Novom Sadu.
- Osuditi i kazniti odgovorne u slučajevima diskriminacije Romkinja u zapošljavanju.
- Aktivno zapošljavati Romkinje u državnoj službi.
- Organizovati obuku Romkinja kao posrednica između romskih zajednica i zdravstvenih centara.
- Organizovati informativna predavanja za Romkinje o kontracepciji, abortusu i besplatnoj medicinskoj usluzi.
- Ispitati sve slučajeve diskriminacije Romkinja u sistemu zdravstvene i socijalne zaštite i kazniti odgovorne.
- Preduzeti mere koje će Romkinjama omogućiti pun pristup zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti
- Obučavati policiju, istražne i sudske službenike da na odgovarajući način postupaju prema nasilju u romskim porodicama.
- Pružiti bolje uslove rada i socijalnu zaštitu za sezonske radnice.
- Organizovati programe u kojima će mlade Romkinje obučavati o njihovim pravima po pitanju braka, reproduktivnog zdravlja i zaštiti od nasilja u porodici.
- Osnovati institucije (sigurne kuće) koje će pružati zaštitu Romkinjama žrtvama nasilja u porodici.
- Informisati Romkinje o postojećim SOS službama i pristupu istim.